

Ir. B.M.M. Kortekaas

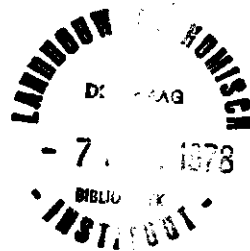
No. 4.79

DE PRODUKTIE- EN BEDRIJFSSTRUCTUUR
VAN DE BLOEMBOLLENTEELT

Januari 1978

L26

4.79c

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Tuinbouw

316113

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING	7
1. GROOTTE EN SAMENSTELLING VAN HET BLOEMBOLLEN- AREAAL VANAF 1950	9
1.1 Ontwikkeling in het bloembollenareaal	9
1.2 Samenstelling van het Nederlandse bloem- bollenareaal	11
1.3 Areaalontwikkeling van de afzonderlijke bolgewassen	13
1.4 Verschillen in areaalontwikkeling per bolgewas	14
2. REGIONALE VERDELING VAN DE BLOEMBOLLENTEELT	17
2.1 Indeling van de regio's	17
2.2 Verdeling van de produktieomvang over de regio's	18
2.3 Verdeling van het areaal van afzonderlijke bolgewassen over de regio's	20
3. ONTWIKKELING VAN HET AANTAL BEDRIJVEN MET BLOEMBOLLENTEELT VANAF 1950	22
4. REGIONALE VERSPREIDING VAN DE BEDRIJVEN	24
5. SPECIALISATIEGRAAD	27
5.1 Indeling naar specialisatiegraad	27
5.2 Specialisatiegraad per regio	28
5.3 Nevenactiviteiten per regio	30
6. BEDRIJFSGROOTTEVERDELING	32
6.1 Landelijke bedrijfsgrootteverdeling	32
6.2 Regionale bedrijfsgrootteverdeling	34
6.3 Indeling naar hoofd- of nevenberoep	34
7. LEEFTIJDOPBOUW VAN DE BEDRIJFSHOOFDEN, OPVOLGINGSSITUATIE EN VASTE ARBEIDSBEZETTING	37
7.1 Leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden	37
7.2 Opvolgingssituatie	40
7.3 Vaste arbeidsbezetting	42

INHOUD (vervolg)

Blz.

8.	ONTWIKKELING IN HET TULPEBOLLENAREAAL EN HET AANTAL BEDRIJVEN MET TULPENTEELT	45
9.	VERDELING VAN DE BEDRIJVEN MET TULPENTEELT NAAR OPPERVLAKTE EN NAAR SPECIALISATIEGRAAD	49
9.1	Verdeling van de bedrijven naar de grootte van het tulpebollenareaal	49
9.2	Verdeling naar specialisatiegraad op bloembollenteelt	51
10.	ENIGE BEDRIJFS- EN PRODUKTIESTRUCTUUR BEPA- LENDE FACTOREN	53
10.1	Inleiding	53
10.2	Verband tussen verschillen in rentabi- liteit en verschuivingen in de bedrijfs- structuur	53
10.3	Invloed van de teeltrechtregeling op de bedrijfsstructuur	56
10.4	Invloed van de surplusregeling op de produktieomvang	57
	BIJLAGEN	61

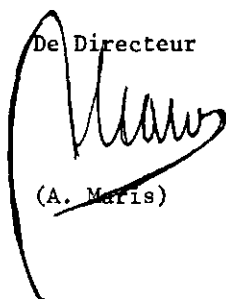
Woord vooraf

De produktietechniek in de bloembollenteelt is door de mechanisering van bijna alle teelthandelingen ingrijpend veranderd. Dit resulteerde onder meer in een sterke daling van het aantal bedrijven met bloembollenteelt en een sterke uitbreiding van de per bedrijf beteelde oppervlakte bloembollen. Tevens vonden er aanzienlijke verschuivingen plaats in de geografische spreiding van de produktie en in het produktiepakket van de bedrijven. De sterke dynamiek in deze produktietak was voor de NEHEM aanleiding om het LEI te verzoeken een onderzoek in te stellen naar de bedrijfs- en produktiestructuur en de daarin opgetreden veranderingen.

Het voorliggende onderzoek vormt in het algemeen een onderdeel van het totale onderzoekterrein dat is geanalyseerd om toekomstige ontwikkelingen beter te kunnen voorspellen.

Het is uitgevoerd op de afdeling Tuinbouw door ir. B.M.M. Kortekaas; het onderdeel leeftijdsopbouw en bedrijfsopvolging is geanalyseerd in samenwerking met drs. J.J.J. Kloprogge van de afdeling Structuuronderzoek.

De Directeur

(A. Maris)

Den Haag, januari 1978

Samenvatting

1. Drie groeifasen zijn na 1950 in de ontwikkeling van het bloembollenareaal (excl. gladiolen) te onderscheiden t.w. de perioden 1950 t/m 1957, 1958 t/m 1966 en 1967 t/m 1974, met gemiddelde jaarlijkse groeipercents van resp. 4,0%, 5,3% en 2,8%. In de tussenliggende jaren stagneerde de uitbreiding (1957/'58) of verminderde het areaal (1966/'67 en 1974/'75). Ook bij de afzonderlijke bolgewassen is een zekere periodiciteit in het areaalverloop te onderkennen.
2. In de geografische spreiding van de totale bloembollenproductie zijn in de periode 1950 t/m 1976 grote verschuivingen opgetreden. Het productieaandeel van "de Noord" verdubbelde (van 12 naar 25%), terwijl dat van "de Zuid" (incl. Noord-Kennemerland) bijna halveerde (van 55 naar 30%). Het productieaandeel van West-Friesland bleef nagenoeg constant (ca. 25%). De bloembollenteelt in de overwegend op akkerbouw gerichte gebieden, IJsselmeerpolders, (incl. Wieringermeer) en Zuidwest-Nederland is sterk uitgegroeid, nl. van 2% in 1950 tot ca. 16% in 1976.
3. Het aantal bedrijven met bloembollenteelt bereikte in 1964 een maximum van ruim 14.000. In de periode 1966 t/m 1976 is een sterke daling opgetreden (gemiddeld met 6,3% per jaar). De gemiddeld per bedrijf beteelde bloembollenoppervlakte steeg in deze periode met ca. 8% per jaar tot 2,15 ha in 1976.
4. Gedurende de periode 1971 t/m 1976 was het teeltplan van ca. 58% van de bedrijven met bloembollenteelt in hoofdzaak op deze produktietak gericht (voor 60% en meer van de bedrijfsomvang). Deze bedrijven namen ca. 83% van de totale bloembollenproductie voor hun rekening. Ca. 27% van de bedrijven met bloembollenteelt behoorde tot het gemengde bedrijfstype (met 20 tot 60% van de bedrijfsomvang bloembollenteelt) en ca. 15% had bloembollen als bijteelt (minder dan 20% van de bedrijfsomvang). In dit tijdvak zijn nauwelijks verschuivingen in deze percentages opgetreden. Per regio verschilde de specialisatie in bloembollenteelt aanzienlijk.
5. In de bedrijfsgrootteverdeling is gedurende de periode 1971 t/m 1976 een verschuiving naar grotere bedrijven (240 sbe en meer) opgetreden. Het percentage grotere bedrijven met bloembollenteelt steeg van 11,3% in 1971 tot 21,1% in 1976, hun aandeel in de totale bloembollenproductie nam sterker toe nl. van 41,4 naar 60,8%.

Ruim een kwart van de bedrijven echter had in 1976 minder dan 1 ha bloembollenteelt. Het aandeel van deze kleine bedrijven in de totale bloembollenproductie bedroeg slechts 4,8%.

6. Het aantal bedrijven met tulpebollenteelt is in de periode 1966 t/m 1976 teruggelopen van ruim 10.000 naar ca. 4.100 (gemiddeld dalingspercentage van 7,6% per jaar). Het tulpebollenareaal verminderde in 1967 en in 1975 en 1976 aanzienlijk. In de tussenliggende jaren vertoonde het een groei van gemiddeld 2,5% per jaar.
7. In de verdeling van de bedrijven naar areaal tulpebollen heeft een voortdurende verschuiving naar de bedrijven met een grotere oppervlakte (2 ha tulpenteelt en meer) plaatsgevonden. De schaalvergroting stagneerde evenwel in de jaren 1967, 1975 en 1976. De uitbreiding van het areaal in de periode 1971 t/m 1974 werd geheel veroorzaakt door de groei van het aantal bedrijven met 2 ha en meer tulpenteelt. Dit waren voor het overgrote deel gespecialiseerde bloembollenbedrijven.
8. Verschillen in rentabiliteit tussen diverse bedrijfstypen zijn de oorzaak van verschuivingen in de bedrijfsstructuur. In jaren met goede bedrijfsresultaten in de bloembollenteelt was er een zekere uitbreiding van het aantal gespecialiseerde bedrijven. De verschillen in rentabiliteit tussen de productiegebieden weerspiegelen zich in de ontwikkeling van de regionale produktieaandelen. De voortdurende toeneming van het percentage grotere bedrijven is een gevolg van het feit dat de grotere bedrijven in het algemeen betere bedrijfsresultaten behalen.
9. De overproduktie van tulpebollen in de periode 1972 t/m 1974 was grotendeels een gevolg van de schaalvergroting. De betere bedrijfsresultaten van de grotere bedrijven, mogelijk gemaakt door een verdere mechanisatie van de tulpebollenteelt, werkten de schaalvergroting in de hand. Ook de gehanteerde minimumprijzen, die in het algemeen boven het niveau van de variabele kosten lagen, hebben de schaalvergroting bevorderd. Een remmende invloed op de schaalvergroting had daarentegen de teeltrechtregeling.

1. Grootte en samenstelling van het bloembollenareaal vanaf 1950

1.1 Ontwikkeling in het bloembollenareaal

In de periode 1950 t/m 1976 is het Nederlandse bloembollenareaal verdubbeld van ca. 6.500 ha naar ca. 13.000 ha (tabel 1.1). Gemiddeld betekende dit een groei van 2,8% per jaar. Leeg bol-
lenland is niet in dit areaalgegeven opgenomen. Door het diep-
ploegen op zandgronden is thans zonder bezwaar continue beteling
mogelijk. De braakligging is gedurende de periode 1950 t/m 1976
dan ook aanzienlijk verminderd.

Tabel 1.1 Grootte en samenstelling van het Nederlandse bloembol-
lenareaal 1) in ha

	Tulp	Hya- cint	Narcis	Gla- diol	Overige (w.v. lelie)	To- taal
1950	2.515	427	953	1.689	928	6.511
1955	3.144	583	1.089	2.378	1.165	8.359
1959	3.504	588	1.151	2.513	1.552	9.308
1965	5.727	851	1.323	1.913	1.652	11.466
1970	5.570	831	1.423	2.449	2.092	12.365
1975 2)	5.765	860	1.708	2.006	2.672 (590)	13.010
1976 2)	5.132	878	1.624	2.228	2.881 (814)	12.743
1977 2) (voorlo- pig)	5.307	879	1.488	2.171	3.042(1.028)	12.887

1) Voor een volledig beeld van de areaalsontwikkeling gedurende
de periode 1950 t/m 1976 zie bijlage 1.

2) Bedrijven kleiner dan 10 sbe niet opgenomen.

Bron: Meitelling, CBS.

De ontwikkeling in de omvang van het Nederlandse bloembollen-
areaal gedurende de periode 1950 t/m 1976 kan globaal in drie fas-
ses worden ingedeeld. De ontwikkeling in het gladiolenareaal is
daarbij buiten beschouwing gelaten. De schommelingen in het gla-
diolenareaal zijn vooral in de eerste helft van de beschouwde pe-
riode enorm groot geweest en overheersen de ontwikkeling in het
totale bloembollenareaal. Mede door de aparte plaats, die de gla-
diolenteelt inneemt binnen de bedrijfstak, is de aandacht meer
gericht op de ontwikkeling van het areaal bloembollen excl. gla-
diolen.

De eerste groeifase in het bloembollenareaal (excl. gladiolen), liep van 1950 t/m 1957. De gemiddelde groeivoet in dit tijdvak bedroeg 4,0% per jaar. Vanaf 1958 zette een tweede groeifase in, die liep tot 1967. De gemiddelde groeivoet in de periode 1958 t/m 1966 bedroeg 5,3% per jaar.

Van 1966 op 1967 viel het bloembollenareaal (excl. gladiolen) evenwel met 540 ha terug. Daarna trad een derde groeifase in van 1967 t/m 1974 met een gemiddelde groeivoet van 2,8% per jaar. Van 1974 op 1975 viel het bloembollenareaal (excl. gladiolen) andermaal terug en deze daling heeft zich ook van 1975 op 1976 voortgezet (in twee jaar tijds met ca. 700 ha). In 1977 lijkt een nieuwe groeifase te zijn ingezet.

Naast klimatologische factoren en conjuncturele schommelingen in het produktiebeleid van de bloembollenproducenten hangt het optreden van groeifases sterk samen met de afzetontwikkeling. Deze afzet was aanvankelijk sterk op het buitenland gericht. Het uitbreidingstempo van de bloembollenexport bepaalde zodoende tevens het tempo van de areaalgroei. Dit effect werd nog versterkt door het functionerende teeltrechtstelsel. In tabel 1.2 staat de jaarlijkse export van bloembollen in kg weergegeven. Ofschoon het gewicht een zeer grove maatstaf is, geeft het toch duidelijke indicaties voor de ontwikkeling in de bloembollenexport.

Tabel 1.2 Nederlandse bloembollenexport in kg

Jaar	Gewicht	Toe- of afname	Jaar	Gewicht	Toe- of afname
1949	38,1		1963	67,8	-15%
1950	43,6	14%	1964	77,1	14%
1951	49,9	14%	1965	85,9	11%
1952	50,1	0%	1966	83,7	-3%
1953	53,8	7%	1967	93,7	12%
1954	55,7	4%	1968 1)	105,6	2%
1955	58,7	5%	1969	108,8	3%
1956	63,6	8%	1970	105,1	-3%
1957	64,1	1%	1971	111,7	6%
1958	66,3	3%	1972	112,6	1%
1959	69,1	4%	1973	113,6	1%
1960	76,6	11%	1974	118,1	4%
1961	73,6	-4%	1975	109,4	-7%
1962	79,4	8%	1976	109,3	0%

1) Vanaf 1968 is het bruto-exportgewicht geregistreerd. Aan de hand van de geëxporteerde hoeveelheden van de afzonderlijke bolgewassen kan de stijging van het exportgewicht van 1968 op t.o.v. 1967 op circa 2% worden gesteld.

Bron: P.v.S.

Zoals uit tabel 1.2 blijkt stagneerde in de periode 1950 t/m 1957 de exportontwikkeling in 1952 en 1957. In beide jaren trad eveneens een stagnatie in de areaalontwikkeling op en ontstonden er aanzienlijke overschotten (zie ook bijlage 2).

De liberalisering van de bloembollenexport naar West-Duitsland per 1 januari 1958 heeft de export nieuwe impulsen gegeven. De exportstijging in de periode 1958 t/m 1966 is bijna geheel op de Westduitse markt tot stand gekomen. De grote buitenlandse vraag zorgde voor een aantrekkelijk prijsniveau, hetgeen nog extra werd verhoogd door een misoogst in 1963. Het hoge groeitempo in het bloembollenareaal in de periode 1958 t/m 1966 kan hieruit worden verklaard.

Mede door het in werking treden van de EEG-landbouwregelingen trad na 1965 een stagnatie in de exportgroei op. Het hoge uitbreidingstempo van het bloembollenareaal resulteerde bij een afnemende afzetgroei tot overproductie. De sterke terugval in het bloembollenareaal (excl. gladiolen) in het teeltjaar 1966/'67 vormde een correctie op deze overschotsituatie.

Na 1967 is de bloembollenexport nauwelijks meer systematisch gestegen. De binnenlandse broeierij nam in de periode 1967 t/m 1974 nog wel een deel van het groeitempo over, doch in totaliteit kwam de afzetgroei op een lager niveau te liggen. Ofschoon het groeitempo in het bloembollenareaal (excl. gladiolen) aanzienlijk lager lag dan in de voorafgaande groeifase (2,8% tegen 5,3% per jaar), ontstonden er aan het einde van deze periode opnieuw grote productieoverschotten. De krimp in het areaal in 1975 en 1976 vormt wederom een correctie op de gegroeide overschotsituatie. Deze krimp werd nog extra in de hand gewerkt door de ongunstige groeiomstandigheden in de teeltjaren 1974/'75 en 1975/'76.

Na een periode van sterke groei (gemiddeld ca. 5% per jaar in de periode 1950 t/m 1965) is de Nederlandse bloembollenafzet in een meer gematigde groeifase gekomen. In termen van de levenscyclus van een produkt kwam de afzet van bloembollen van de groei in de rijpingsfase. Het feit, dat de optredende areaalsuitbreiding na 1966 met name in de groep overige bolgewassen heeft plaatsgevonden, bevestigt deze typering. Daar in de rijpingsfase de afzet slechts in beperkte mate kan toenemen, zal de areaalsuitbreiding in de toekomst eveneens beperkt moeten blijven.

1.2 Samenstelling van het Nederlandse bloembollenareaal

De aandelen van de diverse bolgewassen in het totale bloembollenareaal verschuiven voortdurend. Het gladiolenareaal is gedurende de periode 1950 t/m 1976 nauwelijks systematisch gestegen. Daar de jaarlijkse schommelingen in het gladiolenareaal het patroon aanzienlijk kunnen vertekenen zijn de aandelen in tabel 1.3 berekend voor het areaal bloembollen exc. gladiolen. Het aandeel van de gladiolen in het Nederlandse bloembollenareaal is geleidelijk gedaald van ca. 26% rond 1950 naar ca. 17% omstreeks 1975.

Tabel 1.3 Aandeel van diverse bolgewassen in het bloembollen-
areaal (excl. gladiolen) in % van totaal

Oogstjaar	Tulp	Hyacint	Narcis	Overige bolgewassen 1) (w.v. lelie)
1950	52,2	8,9	19,8	19,2
1955	52,6	9,7	18,2	19,5
1959	51,6	8,7	16,9	22,8
1965	59,9	8,9	13,8	17,3
1966	60,4	8,4	14,2	17,0
1967	56,6	9,2	15,4	19,5
1968	55,6	9,1	14,7	20,7
1969	56,4	8,5	14,5	20,6
1970	56,2	8,4	14,4	21,1
1971	55,4	8,1	14,6	21,9
1972	55,5	7,6	14,9	22,1 (3,4)
1973	54,4	7,3	15,0	23,3 (4,0)
1974	54,8	7,3	14,8	23,2 (4,2)
1975	52,4	7,8	15,5	24,3 (5,4)
1976	48,8	8,3	15,4	27,4 (7,7)
1977 (voor- lopig)	49,5	8,2	13,9	28,4 (9,6)

1) De groep overige bolgewassen bestaat hoofdzakelijk uit lelie, krokus, iris, anemoon en knolbegonia. In hoeverre de oppervlakte dahlia's door de vroege peildatum voor deze teelt juist in de meetellinggevens is vertegenwoordigd, kan niet worden vastgesteld.

Bron: CBS, LEI.

Tulpen, hyacinten en narcissen, de zogenaamde hoofdsoorten, vormden tot 1966 de kern van het gespecialiseerde bloembollenbedrijf, zeker op de zandgronden. De teelt van de overige bolgewassen werd als aanvullend gezien.

Vooraf bij een stagnerende areaalontwikkeling in de hoofdsoorten kan echter een stijgend aandeel van de overige bolgewassen worden geconstateerd (b.v. rond 1959). Daarentegen werd de groeifase in het bloembollenareaal (excl. gladiolen) gedurende de periode 1958 t/m 1966 met name veroorzaakt door een sterke uitbreiding in het tulpebollenareaal. De groei van het areaal overige bolgewassen viel sterk terug en er trad tijdelijk zelfs een absolute achteruitgang op.

Na 1966 heeft zich een structurele verandering voltrokken in de samenstelling van het Nederlandse bloembollenareaal. De areaalgroei in de hoofdsoorten zwakte af. Met name door de opkomst van de lelieteelt kon het aandeel "overige bolgewassen" aanzienlijk stijgen. Een en ander kan worden verklaard door de stagnatie, die

in de afzet van de hoofdsoorten is opgetreden. Het hogere aandeel van de overige bolgewassen moet als blijvend worden gezien.

1.3 Areaalontwikkeling van de afzonderlijke bolgewassen

Het tulpebollenareaal is tussen 1950 en 1958 met gemiddeld ca. 4% per jaar toegenomen. Na 1958 trad er een versnelling in het groeitempo op tot ca. 7% per jaar. Dit groeitempo leidde tot een groot produktieoverschot in 1965 en 1966, (zie bijlage 2). De terugval in het tulpebollenareaal in 1967 vormde een correctie op deze overschotsituatie. Na 1967 groeide het areaal weer geleidelijk uit tot 6.154 ha in 1974 (gemiddeld met ca. 2,5% per jaar). Wederom ontstond aan het einde van deze groeifase een overschotsituatie, die de teruggang in het areaal in 1975 verklaart. Dat de daling zich ook nog in het teeltjaar 1975/'76 heeft voortgezet, is mede veroorzaakt door bijkomende factoren waaronder het slechte groeiseizoen in 1974/'75, een grote verkoop van de bolmaat 10/11 uit oogst 1975 en de gunstige bedrijfsresultaten van akkerbouwgewassen in 1975. Uit het voorlopig areaalgegeven voor 1977 kan worden afgeleid, dat een nieuwe groeifase voor tulpebollen lijkt te zijn ingezet.

Het areaal hyacintebollen is tussen 1950 en 1960 met ca. 3,5% per jaar toegenomen. Hier trad vanaf 1960 een versnelling in groeitempo op naar ca. 5% per jaar. Dit leidde tot een hoogtepunt in het hyacintebollenareaal van 884 ha in 1968. Daar de afzet op den duur geen gelijke tred meer hield met de produktieuitbreiding ontstonden er grote overschotten in 1967 en 1968. Na 1968 vond een geleidelijke areaalkrimp plaats tot 788 ha in 1972. Vervolgens is het areaal weer uitgegroeid tot een nieuwe top in 1977 van 879 ha. Gezien de sterke daling van het aantal opgezette werkbollen zal na 1977 waarschijnlijk weer een dalende lijn in het areaal gaan optreden.

Het narcissenareaal heeft gedurende de periode 1950 t/m 1975 een gemiddeld stijgingspercentage van 2,4% per jaar te zien gegeven. In 1975 werd een hoogtepunt bereikt van 1.708 ha. De areaals-uitbreiding was vrij gelijkmatig over de gehele periode verdeeld. Na 1975 is een daling in het narcissenareaal opgetreden.

In het gladiolenareaal is geen systematische stijging te onderkennen. Wel heeft areaalverloop een sterk golvend karakter met toppen in 1951, 1956, 1960, 1964 en 1970 en met dieptepunten in 1953, 1957, 1962, 1967 en 1972. Globaal kan hieruit een productiecyclus van 5 jaar worden afgeleid. De areaalschommelingen waren in het begin van de onderscheiden periode veel groter dan in de afgelopen 10 jaar. In de periode 1950 t/m 1965 veranderde het gladiolenareaal met gemiddeld 362 ha per jaar tegen 189 ha gedurende de periode 1965 t/m 1976. Het gemiddelde gladiolenareaal lag in beide perioden rond 2.100 ha.

Het areaal met de overige bolgewassen is gedurende de periode 1950 t/m 1976 met gemiddeld 4,3% per jaar gegroeid. In deze ontwikkeling zijn twee groeiperioden, nl. 1950 t/m 1959 en 1967 t/m 1976, te onderscheiden. In de periode 1960 t/m 1966 was het areaal overige bolgewassen vrij stabiel. De groei in het areaal na 1970 moet grotendeels worden toegeschreven aan de sterke expansie in de lelieteelt.

1.4 Verschillen in areaalontwikkeling per bolgewas

De areaalontwikkeling van de afzonderlijke bolgewassen laat in sommige gevallen een zekere productiecyclustrend zien. Voor het tulpebollenareaal kan deze globaal worden gesteld op acht jaar t.w. de perioden 1950 t/m 1958, 1958 t/m 1966 en 1966 t/m 1974. Aan het einde van elke periode traden er aanzienlijke productie-overschotten op (zie bijlage 2), waarna het areaal stagneerde of terugviel. Ook in het hyacintenareaal is een cyclus van ongeveer 8 jaar te onderscheiden, zij het minder duidelijk dan bij tulpebollen, t.w. 1950 t/m 1958; 1960 t/m 1968 en 1968 t/m 1976. Het areaalverloop in de gladiolenteelt geeft in 25 jaar tijds vijf hoogte- en dieptepunten te zien, zodat globaal van een vijfjarige productiecyclustrend kan worden gesproken.

Bij een onderling vergelijk tussen de areaalontwikkeling van de diverse bolgewassen constateert men gewassen met soms grote jaarlijkse oppervlaktemutaties (gladiol en tulp) tegenover gewassen met een meer geleidelijke oppervlakte-verandering (hyacint en narcis). Dit verschil hangt voor een deel samen met de bedrijfsstructuur in de desbetreffende produktietak. De hyacinten- en narcisenteelt worden uitgeoefend op gespecialiseerde bloembollenbedrijven in de zandgebieden. Een belangrijk deel van de tulpenenteelt vindt evenwel plaats op een gemengd bedrijfstype, evenals de gladiolenteelt.

Het teeltplan van een gespecialiseerd bloembollenbedrijf in de zandgebieden is vanwege vruchtwisselingseisen en de beperkte mogelijkheden tot uitbreiding van de beteelde oppervlakte per bedrijf vrij stabiel. De verschuivingen tussen de diverse bolgewassen in het teeltplan verlopen zodoende slechts betrekkelijk langzaam. Voor hyacint en narcis, die beide sterk aan het gespecialiseerde bloembollenbedrijf en aan zandgronden zijn gebonden, resulteert dit over het algemeen in geleidelijke veranderingen in de beteelde oppervlakte.

Zowel de gladiolenteelt als de tulpenenteelt kunnen goed worden ingepast in een teeltplan met akkerbouwgewassen. Hetzelfde geldt voor een teeltplan van bloembollen en vollegrondsgroenten, dat veelvuldig in West-Friesland voorkomt. De mogelijkheden buiten de bloembollenteelt scheppen op dit gemengde bedrijfstype de ruimte voor grotere wisselingen in het beteelde bollenareaal. De saldo-opbrengst per ha bloembollen in relatie tot de saldo-opbrengsten per ha van de alternatieve gewassen spelen hierin een belangrijke

rol. De aanpassing van het teeltplan aan veranderde saldooverhoudingen verloopt vrij snel, hetgeen landelijk gezien grote fluctuaties in het areaal tulpen of gladiolen teweeg kan brengen.

Ook produktietechnische en marktkundige factoren beïnvloeden de jaarlijkse fluctuatiemogelijkheden in het areaal van de diverse bolgewassen. Zo kan de plantgoedproduktie van gladiolen naar eigen inzicht worden uitgebreid of ingekrompen. In dit opzicht zijn nauwelijks biologische grenzen aanwezig bij de bepaling van het gladiolenareaal. Hetzelfde geldt voor de plantgoedproduktie van lelies. Bij tulpebollen zijn de mogelijkheden tot areaalverruiming geringer, daar er slechts een beperkte overproduktie van plantgoed plaatsvindt. In afhankelijkheid van de hoeveelheid op de bedrijven vernietigd plantgoed wordt het tulpebollenareaal uitgebreid of ingekrompen. Voor gladiolen, lelies en tulpen geldt zodoende, dat o.i.v. de marktsituatie het areaal van jaar tot jaar sterk kan wijzigen.

In de hyacintenteelt evenwel duurt de groeifase van werkbollen tot en met leverbare bollen 3 tot 4 jaar. Een uitbreiding of inkrimping van de produktie, tot uiting komend in het opplanten van meer of minder werkbollen, brengt zodoende pas na 2 of 3 jaar een verandering in het hyacintenareaal teweeg. Voorts is de overgang tussen plantgoed en leverbaar minder scherp, waardoor ook tussentijds de nodige produktiecorrecties kunnen plaatsvinden.

Vanuit de markt gezien bestaat er in de narcissteelt nauwelijks een biologische bepaalde scheiding tussen plantgoed en leverbaar. Voor grote jaarlijkse areaalmutaties zouden dus grote hoeveelheden narcisbollen aan de markt moeten worden toegevoegd of onttrokken. Een tendens tot uitbreiding in een marktsituatie met aantrekkelijke prijzen wordt hierdoor automatisch afgeremd, evenals een tendens tot inkrimping bij onaantrekkelijke prijzen.

Niet alleen het areaal, maar ook de fysieke opbrengsten per oppervlakte-eenheid bepalen het uiteindelijke produktieresultaat. Het areaalgegeven geeft zodoende geen volledig beeld van de opgetreden ontwikkeling in de totale produktieomvang. De fysieke opbrengsten per oppervlakte-eenheid staan, naast klimatologische omstandigheden gedurende het groeiseizoen, ook onder invloed van teelttechnische maatregelen. Verbeteringen in plantgoedbehandeling en in ziekte- en onkruidbestrijding hebben in de afgelopen 25 jaar een produktiestijging per are teweeggebracht. Ook een verschuiving naar produktievere cultivars, m.n. in de tulpebollenteelt, heeft daar toe bijgedragen. Verschuivingen in de gevraagde bolmaatverhouding kunnen de produktiviteit eveneens beïnvloeden. Zowel de cultivars-samenstelling als de bolmaatverhouding zijn vraaggevoelig. Verschuivingen in de vraag kunnen zodoende ook een produktiviteitsverslechtering teweegbrengen.

De fysieke produktiviteitsstijging van het bloembollenareaal in totaliteit is niet bekend. Van de drie hoofdsorten tulpen, hyacinten en narcissen kan deze produktiviteitsstijging uit de

P.v.S.-produktiegegevens worden afgeleid. Gemiddeld bedroeg de produktiviteitsstijging van drie genoemde bolgewassen in de periode 1957 t/m 1975 ongeveer resp. 0,8, 0,2 en 1,2% 1) per jaar. Aangenomen mag worden, dat ook bij de andere bolgewassen de produktie per are is toegenomen. Voor het totale bloembollenareaal is waarschijnlijk gemiddeld per jaar een fysieke produktiviteitsstijging tussen $\frac{1}{2}$ en 1% gerealiseerd.

1) Berekeningswijze:

Voor tulpen, hyacinten en narcissen is het driejaarlijkse gemiddelde van 1957, 1958 en 1959 beschouwd t.o.v. dat van 1973, 1974 en 1975.

Bron: P.v.S.-statistiek 1976.

2. Regionale verdeling van de bloembollenteelt

2.1 Indeling van de regio's

Haarlem en omstreken kan als de bakermat van de Nederlandse bloembollenteelt worden beschouwd. Uitbreiding van de teelt vond in eerste instantie plaats naar de reeds bestaande tuinbouwgronden ten noorden en zuiden van deze stad. De Bollenstreek en Kennemerland werden daarmee de oudste produktiegebieden voor de bloembollenteelt. Naarmate de expansie van de bloembollenteelt voortschreed, kwamen er nieuwe produktiegebieden tot ontwikkeling. Tussen 1920 en 1930 betrof dit vooral West-Friesland en de "Noord"; na 1945 de IJsselmeerpolders (incl. Wieringermeer) en Zuidwest-Nederland. In de huidige situatie worden drie hoofdgebieden onderscheiden t.w. de "Zuid", de "Noord" en West-Friesland, met daarnaast een aantal zogenaamde buitengebieden zoals IJsselmeerpolders, Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden, Noordwest-Brabant en Friesland.

De volgende produktiegebieden zullen in het vervolg van dit hoofdstuk worden onderscheiden 1):

1. de "Zuid"; dit produktiegebied omvat de bloembollenteelt in de Bollenstreek en Zuid-Kennemerland. Daar de teelt in de aanliggende Haarlemmermeer- en IJpolders min of meer als uitstraling van dit gebied kan worden beschouwd, is deze eveneens tot de Zuid gerekend;
2. de "Noord"; dit produktiegebied omvat de bloembollenteelt in de Amsteldieppolders (Breezand), het Land van Zijpe, Texel en Wieringen.
Door een overeenkomstige bodemstructuur als in de "Zuid", nl. overwegend zandgronden, functioneerde dit gebied al vrij snel als overloop voor de expanderende bloembollenproduktie. Een groot aantal telers uit de "Zuid" heeft zich, bij gebrek aan geschikte of betaalbare gronden in hun geboortestreek, in de loop der jaren in de "Noord" gevestigd;
3. West-Friesland; dit produktiegebied omvat de bloembollenteelt in de kleigebieden in de koop van Noord-Holland, t.w.

1) Aangehouden indeling naar de nummers van de landbouwgebieden:

1. De Zuid: N.-H. 3 en 14; Z.-H. 15.
2. De Noord: N.-H. 1, 6 en 11.
3. West-Friesland: N.-H. 7, 9, 15 t/m 19.
4. IJsselmeerpolders: N.-H. 2; IJsselmeerpolders 1 en 2.
5. Zuidwest-Nederland: Z.-H. 2, 3, 5 en 6; Zeeland 1 t/m 8; N.-Br. 1.
6. Noord-Kennemerland: N.-H. 13.
7. Overig Nederland: Alle overige landbouwgebieden.

- de landbouwgebieden Noordelijk, Zuidelijk en Oostelijk West-Friesland, Geestmerambacht en het randgebied van Geestmerambacht, Droogmakerijen en Bangert;
4. IJsselmeerpolders, dit produktiegebied omvat de Wieringermeer, Noordoostpolder en Oostelijk- en Zuidelijk-Flevoland. Met het in cultuur brengen van deze polders na 1945 kwam ook de bloembollenteelt in deze overwegend op akkerbouw gerichte gebieden tot ontwikkeling. Ofschoon de Wieringermeer qua ligging nauw aansluit bij het produktiegebied van West-Friesland, komt het qua bedrijfsstructuur sterk overeen met de IJsselmeerpolders. Aan dit laatste aspect is in dit geval de voorkeur gegeven. Daarbij moet wel in aanmerking worden genomen dat veel bollentelers uit het aangrenzende West-Friesland van jaar tot jaar land huren in de Wieringermeer. Deze bollenteelt staat evenwel geregistreerd onder West-Friesland; het criterium voor de vestigingsplaats van het bedrijf is nl. de gemeente waar zich de bedrijfsgebouwen bevinden;
 5. Zuidwest-Nederland; dit gebied omvat de bloembollenteelt op de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden en in de Noordwesthoek van Brabant. Voor 1950 had de bloembollenteelt in dit gebied weinig betekenis. Na 1950 trad dit produktiegebied meer op de voorgrond; vooral de gladiolenteelt heeft zich hier sterk uitgebreid;
 6. Noord-Kennemerland; dit produktiegebied behoort samen met de Zuid tot de oudste teeltgebieden. Het onderscheidt zich in bedrijfsstructuur zowel van de "Zuid" als van de "Noord".
 7. Overig Nederland. Buiten genoemde produktiegebieden vindt men nog enkele concentraties van bloembollenteelt in Friesland, Midden-Brabant en Limburg. Het belang van deze gebieden voor de totale Nederlandse bloembollenproduktie is evenwel beperkt.

2.2 Verdeling van de produktieomvang over de regio's

Het aandeel van de vermelde gebieden in de totale bloembollenproduktie wordt in tabel 2.1 weergegeven.

Het produktie-aandeel van de Zuid is de afgelopen 25 jaar gestaag teruggelopen. Aanvankelijk werd dit veroorzaakt doordat de produktiecapaciteit buiten de Zuid sneller groeide. Daar de beschikbare bollengronden in de Zuid praktisch volledig benut werden, moest de expansie hoofdzakelijk in andere gebieden plaatsvinden. Na 1965 trad er echter ook in absolute zin een daling van de produktieomvang op. Dit hangt onder meer samen met de grote vraag naar grond voor niet-agrarische doeleinden en het gebruik van bollengronden t.b.v. alternatieve tuinbouwbestemmingen in dit gebied.

De beschikbare gronden in dit produktiegebied zijn uitstekend geschikt voor de bloembollenteelt en worden als zodanig benut. Bij een sterke krimp in het landelijke bloembollenareaal zullen juist deze gronden als laatste uit produktie worden genomen. Dit verklaart waarom de daling van het produktieaandeel van de Zuid in 1975 en 1976 stagneerde. Gezien de toekomstige grondbehoefte voor wonen, werken, verkeer en recreatie en de verdere intensivering van het grondgebruik moet men op de langere termijn met een verdere daling van de produktieomvang in dit produktiegebied rekening houden.

Het produktiegebied Noord-Kennemerland kent een gelijksoortige problematiek als de Zuid. Naast de bevolkingsdruk speelt met name de ruimtebehoefte van de industrie en de daarbij behorende activiteiten een belangrijke rol. Het produktieaandeel is na 1959 geleidelijk gehalveerd. Op langere termijn moet ook hier op een verdere achteruitgang worden gerekend.

Het produktie-aandeel van de Noord is in 25 jaar verdubbeld. Vooral na 1965 is de expansie van de bloembollenteelt hier sterk geweest. De grondbehoefte voor niet-agrarische doeleinden is in dit gebied beduidend minder. De beperkte uitbreidingsmogelijkheden in de Zuid en Noord-Kennemerland hebben de sterke groei in de Noord mede in de hand gewerkt.

Het aandeel van West-Friesland in de produktieomvang is in de periode 1950 t/m 1966 uitgegroeid tot bijna 30%. Nadien is een daling ingetreden, waardoor het aandeel in 1976 weer op 25% lag. De bloembollenteelt hier is van oudsher gecombineerd met de vollegrondsgroententeelt. Het produktie-aandeel wordt daardoor beïnvloed door de rentabiliteitsverschillen in beide produktietakken. Daar binnen het bedrijf de omschakeling naar beide produktietakken technisch vrij eenvoudig mogelijk is, zal de rentabiliteitsverhouding het produktie-aandeel blijvend beïnvloeden.

Zowel de IJsselmeerpolders (incl. Wieringermeer) als Zuid-west-Nederland, danken hun opkomst aan de gunstige mogelijkheid om akkerbouw en bloembollenteelt te combineren. Dit geldt dan met name voor de teelt van tulpen en gladiolen. De verhouding tussen de saldo-opbrengsten per ha in de bloembollenteelt en in de akkerbouw beïnvloeden het produktie-aandeel. Het voortdurend stijgende aandeel van beide gebieden is na 1974 dan ook abrupt afgebroken door de slechte resultaten in de tulpen- en gladiolenteelt in 1974 en de gunstige vooruitzichten voor verscheidene akkerbouwgewassen.

2.3 Verdeling van het areaal van afzonderlijke bolgewassen over de regio's

De spreiding van de teelt van de diverse bolgewassen over de verschillende produktiegebieden geeft een geheel eigen patroon te zien (zie bijlage 4).

De hyacintenteelt is sterk gebonden aan een bepaald bodemtype, waardoor de teelt aangewezen blijft op de zandgronden in de kuststrook. In de Zuid is nog altijd het overgrote deel geconcentreerd van de hyacintebollenproduktie. De Noord heeft echter geleidelijk aan een deel van de produktie overgenomen. Buiten beide gebieden vindt alleen in Noord-Kennemerland nog enige produktie plaats.

In tegenstelling tot de hyacintenteelt vindt de tulpenteelt zowel op zand- als op lichte kleigronden plaats. In de Zuid, de Noord en Noord-Kennemerland wordt op zand geteeld en in West-Friesland, IJsselmeerpolders en Zuidwest-Nederland op lichte kleigronden. In 1950 kwam zodoende ca. 65% van de tulpenteelt op het zand voor, (van het aandeel in overig Nederland nam in 1950 het Westland nog een fors deel voor zijn rekening), in 1976 lag dit aandeel op ca. 45%. De expansie van de tulpebollenteelt heeft vooral in de kleigebieden plaatsvonden. Met name de IJsselmeerpolders (incl. Wieringermeer) en Zuidwest-Nederland met een aandeelgroei van 1% in 1950 tot 16% in 1976 droegen hier sterk toe bij.

De narcissteelt wordt praktisch uitsluitend op zandgronden uitgeoefend. Ook hier manifesteert zich duidelijk de teeltverschuiving van de Zuid naar de Noord. Het aandeel van de Zuid liep terug van ca. 70% in 1950 naar 44% in 1976, terwijl het aandeel van de Noord opliep van 17% in 1950 naar 45% in 1976. Evenals bij de hyacintenteelt wordt buiten beide produktiegebieden alleen in Noord-Kennemerland nog narcissteelt van enige betekenis aangetroffen.

In de lokatie van de gladiolenteelt heeft zich een grondige verschuiving voorgedaan. Werd in 1950 nog ca. 90% van de teelt in de drie hoofdgebieden aangetroffen (vooral in West-Friesland), in 1976 betrof dit ca. 20%. De teelt verschoof in sterke mate naar Zuidwest-Nederland (van 4% in 1950 naar ca. 50% in 1976), en in mindere mate naar de IJsselmeerpolders (van 1 naar 12%). Voorts was er een sterke groei in het aandeel van overig Nederland, waar vooral de teelt op de zandgronden van Brabant en Limburg (13% in 1976) een rol speelt. Deze verschuiving in teeltgebied hangt samen met de zeer ruime vruchtwisseling, die de gladiolenteelt in verband met de ziektenbestrijding vereist.

De teelt van de overige bolgewassen (krokus, iris, lelie, dahlia, anemoon, knolbegonia) concentreert zich hoofdzakelijk in de drie hoofdgebieden. Ook hierin treedt de verschuiving van de Zuid naar de Noord op. De lelieteelt, die pas vanaf 1972 afzonderlijk wordt geregistreerd, was aanvankelijk sterk geconcentreerd in West-Friesland. Recentelijk is de Noord als tweede produktiegebied voor lelies opgekomen.

3. Ontwikkeling van het aantal bedrijven met bloembollenteelt vanaf 1950

Alle bedrijven, waar bloembollen worden geproduceerd, hetzij gespecialiseerd hetzij als nevenactiviteit, worden als zodanig geregistreerd bij de jaarlijkse landbouwtelling in mei. In tabel 3.1 wordt het verloop van dit aantal in de periode 1950 t/m 1976 weergegeven.

Tabel 3.1 Aantal bedrijven met bloembollenteelt in Nederland

Oogstjaar	Totaal-aantal bedrijven		Waarvan met:			
	(incl.bedr. <10 sbe)	(excl.bedr. <10 sbe)	tul-pen	hya-cin-ten	nar-cis-sen	gla-dio-len
1950	8873					
1955	12600					
1960	13739					
1966	13016		10204	837	3084	2733
1970	10291		7608	730	2675	2492
1971 1)		8410	6229	660	2431	1942
1972		7855	5872	612	2361	1598
1973		7508	5558	588	2353	1585
1974		7091	5247	581	2264	1493
1975		6515	4781	574	2173	1167
1976		5932	4119	553	2044	1226
1977 (voorlopig)		5536				

1) Vanaf 1971 zijn de bedrijven kleiner dan 10 sbe niet meer opgenomen. In 1970 waren er ruim 1.300 bedrijven met bloembollenteelt kleiner dan 10 sbe.

Bron: CBS.

Aanvankelijk is het aantal bedrijven met bloembollenteelt gegroeid. In 1964 werd het maximum bereikt, nl. 14.110; nadien is het meer dan gehalveerd. Daar het totale bloembollenareaal nog is toegenomen, betekende dit een sterke stijging van het beteelde areaal bloembollen per bedrijf (zie tabel 3.2).

De daling van het aantal bedrijven met bloembollenteelt was in de periode 1971 t/m 1976 (excl. bedrijven tot 10 sbe) nog iets groter dan in de periode 1966 t/m 1970 (gemiddeld resp. 6,7% tegen 5,7% per jaar).

In de periode 1966 t/m 1970 is de vermindering van het aan-

tal bedrijven met tulpen­teelt groter geweest dan de daling van het aantal bedrijven met bloembollenteelt, nl. 7,1%. Het aantal bedrijven met resp. hyacinten-, narcissen- en gladiolenteelt nam aanzienlijk minder snel af nl. resp. 3,3%, 3,5% en 2,3% per jaar. De snellere daling van het aantal bedrijven met tulpen­teelt hing samen met de slechte marktsituatie voor tulpebollen in 1965 en 1966 en de daarmee verband houdende krimp in het tulpebollenareaal in 1967.

In de periode 1971 t/m 1976 was de daling van het aantal bedrijven met tulpen­teelt wederom groot, nl. gemiddeld 8,0% per jaar. Het percentage bedrijven met bloembollenteelt, dat tevens tulpebollen teelde, daalde van 74% in 1971 naar 69% in 1976. Evenals in de periode 1966 t/m 1970 nam het aantal bedrijven met hyacintenteelt en dat met narcis­teelt aanzienlijk minder snel af resp. 3,5% en 3,4%. De daling van het aantal bedrijven met gladiolenteelt is in de periode 1971 t/m 1976 zeer sterk versneld (gemiddeld 8,7% per jaar).

De uitzonderlijk snelle daling van het aantal bedrijven met gladiolenteelt houdt geen verband met een krimp in het areaal. Het gladiolenareaal bleef gedurende de periode 1971 t/m 1976 op een vrij constant niveau. Het hoge jaarlijkse dalingspercentage kan alleen worden verklaard door het beëindigen van de gladiolenteelt op een groot aantal kleine bedrijven.

Tabel 3.2 Gemiddelde oppervlakte bloembollen per bedrijf met bloembollenteelt

Oogstjaar	Gemiddelde oppervlakte bloembollen (ha)	
	incl. bedrijven	excl. bedrijven
	<10 sbe	<10 sbe
1950	0,73	
1955	0,66	
1960	0,71	
1965	0,83	
1970	1,20	1,36
1975		2,00
1976		2,15
1977 (voorlopig)		2,33

Bron: CBS, LEI.

Het gemiddeld per bedrijf betaalde areaal bloembollen steeg na 1965 aanzienlijk, nl. in de periode 1965 t/m 1970 met gemiddeld 7,6% per jaar, en in de periode 1971 t/m 1976 met gemiddeld 8,3% per jaar. Deze schaalvergroting ging samen met een verdere mechanisering en rationalisering van de teelt.

4. Regionale verspreiding van de bedrijven

De verdeling van het aantal bedrijven met bloembollenteelt over de in paragraaf 2 onderscheiden produktiegebieden is in tabel 4.1 weergegeven.

Tabel 4.1 Aantal bedrijven met bloembollenteelt in de onderscheiden produktiegebieden, in % per gebied

Produktiegebied	Oogstjaar						
	1950	1955	1959	1966	1970	1971 ²⁾	1976 ²⁾
Zuid	40 ¹⁾	33 ¹⁾	20	22	23	23	25
Noord	6	7	8	9	10	10	12
W.-Friesland	35	33	34	37	33	33	30
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	0	1	1	3	4	5	5
Z.W.-Nederland	4	12	14	11	13	12	10
N.-Kennemerland	..	.	8	7	7	6	6
Overig Nederland	15	14	15	11	10	11	12
Totaalaantal	8873	12600	13760	13016	10291	8410	5932

1) Inclusief Noord-Kennemerland.

2) Vanaf 1971 geen bedrijven tot 10 sbe.

Bron: CBS, LEI.

De daling van het aantal bedrijven met bloembollenteelt sinds 1966 is niet in elk produktiegebied in gelijke mate opgetreden. In de Zuid, de Noord en de IJsselmeerpolders (incl. Wieringermeer) is de daling minder snel verlopen. In West-Friesland, Noord-Kennemerland en Zuidwest-Nederland trad de bedrijfsbeëindiging of de afstoting van bloembollenteelt versneld op.

Het aantal bedrijven met bloembollenteelt in Zuidwest-Nederland staat sterk onder invloed van de schommelingen in het gladiolenareaal. Het aandeel van Zuidwest-Nederland krijgt daardoor een grillig karakter.

Het gemiddeld per bedrijf beteelde areaal bloembollen vertoont grote verschillen in de diverse produktiegebieden (zie tabel 4.2). Deze verschillen hangen deels samen met de bedrijfsgrootte-structuur in de produktiegebieden, doch zijn ook afhankelijk van de in sommige gebieden gebruikelijk vermenging met andere produktietakken.

Tabel 4.2 Gemiddeld per bedrijf betaalde oppervlakte bloembollen per produktiegebied (in ha) en het gemiddeld groeipercentage in de perioden 1966 t/m 1970 en 1971 t/m 1976

Produktiegebied	Gemiddelde oppervlakte per bedrijf				Gem.groeipercentage in de periode:	
	1966	1970	1971 ¹⁾	1976 ¹⁾	1966 t/m 1970	1971 t/m 1976
Zuid	1,21	1,39	1,72	2,13	3,5	4,3
Noord	1,56	2,15	2,62	4,13	8,3	9,6
W.-Friesland	0,67	0,90	1,08	1,67	7,7	9,1
IJsselmeerpolders						
+ Wieringermeer	1,24	1,89	2,17	3,31	11,1	8,8
Z.W.-Nederland	0,83	1,20	1,40	2,45	9,6	11,9
N.-Kennemerland	0,67	0,85	1,04	1,27	6,2	4,1
Nederland	0,89	1,20	1,44	2,15	7,7	8,3

1) Exclusief bedrijven tot 10 sbe.

Bron: CBS, LEI.

De tendentie tot schaalvergroting verschilt per gebied. De oppervlaktevergroting is in de Zuid en Noord-Kennemerland sterk achtergebleven bij het landelijk gemiddelde in de periode 1966 t/m 1976. In Zuidwest-Nederland lag daarentegen het groeipercentage beduidend boven het gemiddelde.

De lage groeipercentages in de Zuid en Noord-Kennemerland kunnen onder meer worden verklaard uit de bedrijfsstructurele moeilijkheden in deze gebieden. Bedrijfsvergroting kan hier in de praktijk alleen plaatsvinden door bedrijfsovername, daar de beschikbare grond reeds intensief voor bloembollenproduktie wordt gebruikt. Er is een grote vraag naar grond, terwijl daarentegen het aanbod beperkt is. Het gevolg is hoge grondprijzen, die voorts nog in de hand worden gewerkt door de grote behoefte aan grond voor niet-agrarische doeleinden. Bij gebrek aan mogelijkheden tot uitbreiding van de bloembollenteelt wordt bedrijfsvergroting in deze produktiegebieden meer gezocht in minder grondgebonden produktie-activiteiten (broeierij) of intensievere vollegrondsproduktie b.v. bloementeelt in de open grond. Een dergelijke bedrijfsvergroting buiten de bloembollenproduktiesector komt niet tot uiting in de groeipercentages van tabel 4.2.

Het hoge groeipercentage in Zuidwest-Nederland wordt voornamelijk bepaald door de opgetreden schaalvergroting in de gladiolenteelt. Ten opzichte van andere bolgewassen is de mechanisering van de gladiolenteelt in de periode 1966 t/m 1976 het verst voortgeschreden. De regionale scheiding van plantgoed- en leverbaarproduktie heeft daar sterk toe bijgedragen. De meer arbeidsinten-

sieve plantgoedproduktie concentreert zich vooral in de Noordoostpolder; terwijl de bedrijven met gladiolenteelt in Zuidwest-Nederland zich vooral richten op de leverbaarproduktie. Door de sterke mechanisering heeft de gladiolenteelt voor een groot aantal kleine bedrijven in Zuidwest-Nederland zijn aantrekkelijkheid verloren.

De aanvankelijk sterke uitbreiding van de bloembollenteelt op de bedrijven in de IJsselmeerpolders en de Wieringermeer gedurende de periode 1966 t/m 1976 had hoofdzakelijk betrekking op tulpebollen. Door het wegvallen van de teeltregeling voor tulpebollen in 1966 en de mechanisering van de teelt op de lichte kleigronden kon een sterke expansie plaatsvinden. Na 1970 week het groeitempo weinig af van het landelijk gemiddelde.

5. Specialisatiegraad

5.1 Indeling naar specialisatiegraad

Op een bedrijf kunnen verschillende produktieactiviteiten worden gecombineerd. Betere benutting van de beschikbare arbeidsbezetting en/of bedrijfsuitrusting, waardoor een verbetering in het bedrijfsresultaat kan worden gerealiseerd, is de belangrijkste reden voor het voorkomen van gemengde bedrijfstypen. Andere factoren, als spreiding van risico en zekerheid van toelevering van grondstoffen, spelen eveneens een rol. Vooral als de rentabiliteit onder druk staat, wordt in deze richting een uitweg gezocht.

De opkomst van de tulpenteelt op akkerbouwbedrijven, evenals de broeierij op bloembollenbedrijven, vormen dan ook mede een reactie op slechte bedrijfsresultaten in de betreffende bedrijfstakken. Vandaar ook dat kleinere bedrijven in een bedrijfstak in deze ontwikkeling meestal voorop gaan. Aangezien alle agrarische 1) produktieactiviteiten op basis van sbe onder één noemer kunnen worden gebracht, is het mogelijk het aandeel van de bloembollenteelt in de totale agrarische bedrijfsomvang te bepalen. De volgende indeling in specialisatiegraad op de bloembollenteelt is aangehouden:

- a. bedrijven met bloembollen als bijteelt: tot 20% van het aantal sbe's van het bedrijf wordt door bloembollen in beslag genomen;
- b. gemengde bedrijven: 20-60% van het totaalaantal sbe's van het bedrijf wordt door bloembollen in beslag genomen;
- c. overwegend op bloembollenteelt gerichte bedrijven: 60% en meer van het aantal sbe's van het bedrijf wordt door de bloembollenteelt in beslag genomen.

In tabel 5.1 zijn alle bedrijven met bloembollenteelt in Nederland naar specialisatiegraad verdeeld. In bijlage 5 is hetzelfde gedaan voor de diverse produktiegebieden.

Het aandeel van de drie onderscheiden specialisatieklassen in de bedrijven met bloembollenteelt is over vijf jaar gezien vrij stabiel gebleven. De ca. 2.500 bedrijven met bloembollenteelt, die in de periode 1971 t/m 1976 zijn verdwenen, waren ongeveer naar verhouding over de specialisatieklassen verdeeld. Van een systematische verschuiving ten gunste van het gespecialiseerde of het gemengde bedrijfstype was in de beschouwde periode geen sprake. De lichte schommeling in de percentages houden waarschijnlijk verband met de rentabiliteitsontwikkeling.

- 1) Niet-agrarische produktieactiviteiten als loonwerk en handel worden niet meegerekend bij de bepaling van de bedrijfsomvang. De mate van specialisatie heeft zodoende alleen betrekking op de strikt agrarische produktieactiviteiten.

Tabel 5.1 Verdeling van de bedrijven met bloembollenteelt naar specialisatiegraad op de bloementeelt

Aandeel bloembollen- teelt in de produk- tieomvang op de be- drijven	1971	1972	1973	1974	1975	1976
	Aantal bedrijven in % van totaal					
Tot 20%	15,0	14,4	14,4	14,8	14,5	14,9
20 - 60%	27,4	27,0	26,5	27,3	28,1	28,3
60% en meer	57,6	58,6	59,1	57,9	57,4	56,7
Totaalaantal	8.410	7.855	7.508	7.091	6.515	5.932

Bron: CBS, LEI.

De aandelen van de specialisatieklassen in de totale productieomvang aan bloembollen zijn evenmin systematisch verschoven. Alleen het produktie-aandeel van de bedrijven met minder dan 20% bloembollenteelt vertoont een licht dalende tendentie over de beschouwde periode. Overigens is het produktie-aandeel van deze specialisatieklasse zeer gering (tabel 5.2).

Tabel 5.2 Verdeling van de productieomvang aan bloembollen over de specialisatieklassen (in % van totaal)

Spec. klasse	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Tot 20%	2,2%	2,1%	1,9%	2,0%	1,8%	1,7%
20 - 60%	15,8%	15,1%	14,6%	15,1%	15,3%	14,8%
60% en meer	82,0%	82,8%	83,5%	82,9%	82,9%	83,5%

Bron: CBS, LEI.

5.2 Specialisatiegraad per regio

De specialisatiegraad vertoont van gebied tot gebied opvallende verschillen. In tabel 5.3 staat aangegeven welk aandeel de bloembollenteelt inneemt in de totale agrarische productieomvang op alle bedrijven met bloembollenteelt. Hierbij moet worden aangetekend, dat de broeierijactiviteit vermoedelijk onvoldoende in het beschikbare cijfermateriaal naar voren komt. Met name het percentage van de Zuid kan daardoor enigszins zijn geflatteerd.

Tabel 5.3 Percentage van de agrarische produktieomvang besteed aan bloembollen op alle bedrijven met bloembollenteelt in het betreffende produktiegebied

Produktiegebied	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Zuid	81,5	79,6	81,0	80,9	79,6	80,1
Noord	87,8	87,4	88,1	88,4	88,8	90,8
W.-Friesland	62,6	64,6	65,9	63,7	63,6	65,4
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	53,0	54,8	56,6	56,6	56,8	56,7
Z.W.-Nederland	47,7	51,4	53,7	55,3	54,6	52,0
N.-Kennemerland	78,0	77,0	76,9	76,1	75,4	73,2
Nederland	65,0	65,8	66,7	66,2	66,9	67,8

Bron: CBS, LEI.

Van de zes onderscheiden produktiegebieden zijn er twee grote deels op bloembollen gespecialiseerd, t.w. de Zuid en de Noord. In de IJsselmeerpolders (incl. Wieringermeer) en Zuidwest-Nederland vindt de bloembollenteelt overwegend gecombineerd met akkerbouw plaats.

De specialisatiegraad in de Zuid vertoont geen systematische daling, ofschoon op een toenemend aantal gespecialiseerde bloembollenbedrijven broeierij is geïntroduceerd. Een groot deel van de nevenactiviteit van vroeger (groententeelt zowel onder glas als in de open grond) is thans geheel vervangen door bloementeelt. De wijze van registratie van de broeierij kan evenwel een vertekend beeld geven.

De specialisatiegraad van de bedrijven in de Noord is in de periode 1971 t/m 1976 nog verder toegenomen. De behoefte aan nevenactiviteiten ter ondersteuning van het bedrijfsresultaat is in dit produktiegebied door het opnemen van de lelieteelt nog verder verminderd. Dit in tegenstelling tot Noord-Kennemerland, waar in toenemende mate nevenactiviteiten op de bedrijven met bloembollenteelt voorkomen.

In West-Friesland is de specialisatiegraad over vijf jaar gezien weinig veranderd.

De bedrijven met bloembollenteelt in de IJsselmeerpolders en Wieringermeer hebben zich tot en met 1973 in toenemende mate op bloembollen gespecialiseerd. Nadien is een stabilisatie in de specialisatiegraad opgetreden.

In Zuidwest-Nederland is tot 1975 een sterke verschuiving ten gunste van het gespecialiseerde bedrijfstype opgetreden. Dit hing samen met het hoge tempo, waarmee de schaalvergroting in de gladiolenteelt is voortgeschreden.

5.3 Nevenactiviteiten per regio

In bijlage 6 is voor 1971 en 1975 aangegeven welke activiteiten er naast de bloembollenteelt in de diverse produktiegebieden werden uitgeoefend. Deze activiteiten blijken per gebied sterk te verschillen, terwijl daarnaast in de periode 1971 t/m 1975 aanzienlijke verschuivingen zijn opgetreden. Samengevat komt dit voor de verschillende gebieden op het volgende neer.

a. De Zuid

De voornaamste nevenactiviteit in de Zuid is de bloementeelt, hetzij onder glas, hetzij in de open grond. Vooral de bloementeelt onder glas, voornamelijk bolbloemenproduktie, is de laatste jaren sterk in betekenis toegenomen.

De groententeelt onder glas, in 1971 nog aanwezig, bleek in 1975 praktisch te zijn verdwenen.

Het grote aandeel van de "overige tuinbouw" wordt veroorzaakt door de opengrondsbloementeelt, die onder deze post is opgenomen. De "buitenbloemen" spelen in zomer en najaar een belangrijke rol in de aanvoer op de Rijnsburgse bloemenveiling. De Bollenstreek is met 25% van het areaal in 1976 het belangrijkste produktiegebied van opengrondsbloemen.

Akkerbouw komt op de bloembollenbedrijven in de Zuid niet voor (alleen op een aantal bedrijven in de Haarlemmermeerpolder die bij de gehanteerde gebiedsindeling aan de Zuid zijn toegevoegd).

b. De Noord

De bedrijven in de Noord zijn sterk gespecialiseerd op bloembollenteelt. De nevenactiviteiten spelen in dit gebied dan ook een zeer ondergeschikte rol. Als belangrijkste nevenactiviteit kan nog de veehouderij worden genoemd, gevolgd door de akkerbouw. Ook in dit gebied is het aandeel bloementeelt onder glas (hoofdzakelijk broeierij) iets toegenomen. De opengrondsgroententeelt nam daarentegen sterk in betekenis af.

c. West-Friesland

Van oudsher wordt in dit gebied de bloembollenteelt gecombineerd met de opengrondsgroententeelt. Ook in dit gebied kan een stijgende belangstelling voor de bloementeelt onder glas worden waargenomen, t.k.v. de groententeelt onder glas. Het aandeel van de akkerbouw en veeteelt is nauwelijks aan verandering onderhevig.

d. IJsselmeerpolders + Wieringermeer

De produktie van bloembollen vindt voornamelijk in combinatie met akkerbouwgewassen plaats. Daarnaast neemt ook de opengrondsgroententeelt een belangrijke plaats in.

e. Zuidwest-Nederland

Evenals in de IJsselmeerpolders vindt de bloembollenteelt veelal plaats in combinatie met akkerbouw en opengrondsgroententeelt. Ook de fruitteelt, geboekt onder de post overige tuinbouw, is in dit gebied een veel voorkomende nevenactiviteit. In de groep bedrijven met de bloembollen als bijteelt, is een toenemende belangstelling voor de bloementeelt onder glas te constateren.

f. Noord-Kennemerland

De belangrijkste nevenactiviteiten zijn de opengrondsgroententeelt en de veeteelt. De belangstelling voor de bloementeelt onder glas neemt toe. In tegenstelling tot de Zuid kan de glasgroententeelt zich tot nog toe naast de glasbloementeelt handhaven. Een en ander hangt mogelijk samen met het in dit gebied reeds aanwezige afzetapparaat voor groenten.

6. Bedrijfsgrootteverdeling

6.1 Landelijke bedrijfsgrootteverdeling

De totale bedrijfsomvang wordt bepaald door zowel agrarische als niet-agrarische activiteiten op het betreffende bedrijf. Bij de landbouwtellingen richt men zich hoofdzakelijk op de agrarische produktieactiviteiten. Zoals eerder vermeld worden niet-agrarische produktieactiviteiten als handel of loonwerk niet bij de bepaling van de bedrijfsomvang betrokken.

Zo heeft een groot aantal bloembollenexporteurs naast handel ook nog een kwekerij. Alleen de omvang van de kwekerij is in zo'n geval opgenomen in de in deze paragraaf gehanteerde bedrijfs-grootteverdeling.

In de bedrijfsgrootteverdeling is een onderscheid gemaakt naar vier klassen: (tabel 6.1)

- a. zeer kleine bedrijven, bedrijfsomvang 10-60 sbe (globaal een bloembollenbedrijf met minder dan 1 ha bloembollenteelt);
- b. kleine bedrijven, bedrijfsomvang 60-240 sbe (globaal een bloembollenbedrijf met 1-4 ha bloembollenteelt). Deze groep is nog onderverdeeld naar een grootteklasse van 60-120 sbe en één van 120-240 sbe;
- c. middelgrote bedrijven, bedrijfsomvang 240-480 sbe (globaal een bloembollenbedrijf met 4-8 ha bloembollenteelt);
- d. grote bedrijven, bedrijfsomvang meer dan 480 sbe (globaal een bloembollenbedrijf met meer dan 8 ha bloembollenteelt).

De bedrijven met bloembollenteelt, waarvan de agrarische bedrijfsomvang kleiner was dan 10 sbe (globaal een bloembollenbedrijf met minder dan 20 are bloembollenteelt), zijn niet in de landbouwtelling opgenomen.

Tabel 6.1 Bedrijfsgrootteverdeling van de bedrijven met bloembollenteelt (in % van het totaal)

Bedrijfsgrootte- klasse in sbe	1971	1972	1973	1974	1975	1976
10 - 60	35,3	32,7	30,2	28,1	26,5	25,8
60 - 120	30,4	29,2	27,9	26,4	26,6	25,8
120 - 240	23,0	24,9	26,2	27,4	27,7	27,3
240 - 480	8,9	10,4	12,1	13,7	14,0	15,5
480 en meer	2,4	2,9	3,6	4,4	5,1	5,6
Totaalaantal bedrijven	8.410	7.855	7.508	7.091	6.515	5.932

Bron: CBS, LEI.

Het aandeel van de groep zeer kleine bedrijven (10-60 sbe) is in vijf jaar gedaald van 35% naar 26% in 1976. Gevoegd bij een daling van het totale aantal bedrijven met bloembollenteelt van ca. 2.500, resulteerde dit in een jaarlijks dalingspercentage van 13% in deze grootteklasse. Zoals uit tabel 6.2 blijkt is het aandeel van deze groep in de totale bloembollenproduktie in de periode 1971 t/m 1976 gehalveerd van 9,9% naar 4,8%.

De groep kleine bedrijven (60-240 sbe) vertegenwoordigt nog ruim 50% van de bedrijven met bloembollenteelt. Ondanks het praktisch constant blijvend aandeel in het aantal bedrijven (53,4% in 1971 tegen 53,1% in 1976), zijn er uit deze grootteklasse in de periode 1971 t/m 1976 ca. 1.300 bedrijven verdwenen. Het afnemend belang van deze groep komt beter tot uiting in het teruglopend aandeel in de totale bloembollenproduktie n.l. van 48,8% in 1971 naar 34,4% in 1976. Meer dan 1.000 van de ca. 1.300 verdwenen bedrijven hadden een bedrijfsomvang van 60-120 sbe. Het aantal bedrijven met een omvang van 120-240 sbe is aanvankelijk (t/m 1973) nog enigszins toegenomen.

Tabel 6.2 Aandeel van de bedrijfsgrootteklassen in de totale bloembollenproduktieomvang (in % van totaal)

Bedrijfsgrootte- klasse in sbe	1971	1972	1973	1974	1975	1976
10 - 60	9,9	8,7	7,4	6,3	5,4	4,8
60 - 120	20,0	17,7	15,4	13,3	12,4	11,4
120 - 240	28,8	29,1	27,6	26,2	25,4	23,0
240 - 480	23,3	24,9	27,1	28,4	28,2	29,9
480 en meer	18,1	19,6	22,5	25,8	28,7	30,9
Totale productie- omvang in sbe's	665478	686057	726640	737187	717714	697701

Bron: CBS, LEI.

De middelgrote en grote bedrijven nemen een steeds groter wordend deel van de bloembollenproduktie voor hun rekening (41,4% in 1971 tegen 60,8% in 1976). Het aantal middelgrote bedrijven bereikte in 1974 een maximum van 968, waarna hun aantal tot ruim 900 is teruggefallen. Het aantal grote bedrijven is tot en met 1975 gegroeid, waarna het in 1976 constant bleef.

In bijlage 7 is ook de bedrijfsgrootteverdeling van de gespecialiseerde bloembollenbedrijven weergegeven. In vergelijking met alle bedrijven met bloembollenteelt valt op, dat de zeer kleine bedrijven en de middelgrote en grote bedrijven sterker zijn vertegenwoordigd. In de bedrijfsgrootteklasse 60-240 sbe komt relatief een groter aantal bedrijven voor met een gemengd bedrijfstype.

6.2 Regionale bedrijfsgrootteverdeling

De regionale bedrijfsgrootteverdeling van de bedrijven met bloembollenteelt wijkt in sommige produktiegebieden sterk af van het landelijke beeld (zie bijlage 8). In de Zuid was in 1971 de groep grote bedrijven t.o.v. de landelijke sterker vertegenwoordigd; de groep middelgrote bedrijven daarentegen minder sterk. Naar verhouding sterk vertegenwoordigd was weer de groep zeer kleine bedrijven. De bedrijfsgroottestructuur in de Zuid kon in 1971 worden gekarakteriseerd als overwegend kleinschalig met een beperkt aantal grote bedrijven.

De groei in het aantal middelgrote en grote bedrijven in de Zuid is sindsdien sterk achtergebleven bij de landelijke stijging. De geringe grondmobiliteit in de Zuidelijke Bloembollenstreek en de naar verhouding slechte bedrijfsresultaten in dit produktiegebied liggen hieraan ten grondslag. De bloembollenteelt in de Zuid heeft zich zodoende in de periode 1971 t/m 1976 relatief minder goed kunnen ontwikkelen dan in andere produktiegebieden.

De bedrijfsgroottestructuur van de bedrijven met bloembollenteelt in Noord-Kennemerland is nog veel ongunstiger dan die in de Zuid. In 1971 vond de bloembollenproduktie reeds op een overwegende kleinschalig bedrijfstype plaats. Het tempo van bedrijfsvergroting bleef in de periode 1971 t/m 1976 sterk achter bij het landelijk gemiddelde.

De bedrijfsgrootteverdeling van de Noord wijst op een groot-schalig produktiegebied voor de bloembollenteelt. Zowel de grote als de middelgrote bedrijven waren in 1971 reeds sterker vertegenwoordigd. Gedurende de periode 1971 t/m 1976 heeft het proces van schaalvergroting in dit produktiegebied versneld doorgang gevonden, zodat de bedrijfsgroottestructuur in 1976 nog gunstiger afsteekt t.o.v. het landelijke beeld dan in 1971 reeds het geval was.

In 1971 waren de middelgrote en grote bedrijven in W.-Friesland minder sterk vertegenwoordigd. In 1976 was deze achterstand nog niet ingelopen, zodat de schaal van de bloembollenteelt in dit produktiegebied relatief ongunstig bleef t.o.v. het landelijk beeld. Wel was het teruglopen van het aantal zeer kleine bedrijven dusdanig groot, dat het aandeel van deze in 1976 onder het landelijk gemiddelde lag.

De bloembollenteelt in de IJsselmeerpolders (en Wieringermeer) vindt praktisch geheel op middelgrote en grote bedrijven plaats. De bedrijfsgroottestructuur in het zuidwestelijk zeekleigebied lag in 1971 achter bij het landelijk gemiddelde. In 1976 kwam deze min of meer met het landelijk beeld overeen.

6.3 Indeling naar hoofd- of nevenberoep

Bij de landbouwtellingen wordt aan het betreffende bedrijfs-

hoofd gevraagd of hij de agrarische produktieactiviteiten als hoofd- of nevenberoep uitoefent. Indelingscriterium hierbij is de hoeveelheid arbeid, die aan deze produktieactiviteiten wordt besteed.

In tabel 6.3 is deze onderverdeling voor bedrijven van het gespecialiseerde bedrijfstype weergegeven.

Tabel 6.3 Verdeling van de bedrijfshoofden op gespecialiseerde bloembollenbedrijven naar agrarisch hoofd- of nevenberoep in 1972 en 1975

		Bedrijfs-grootteklasse				groter dan 480	alle bedrij- ven
		10-60	60-120	120-240	240-480		
1972	Hoofd- beroep	38%	92%	99%	97%	97%	74%
	Neven- beroep	62%	8%	1%	3%	3%	26%
1975	Hoofd- beroep	47%	90%	96%	97%	98%	80%
	Neven- beroep	53%	10%	4%	3%	2%	20%

Bron: CBS, LEI.

Verreweg het grootste aantal bedrijfshoofden met bloembollenteelt als nevenberoep vindt men in de bedrijfs-grootteklasse 10-60 sbe. Onder deze groep vallen onder meer werknemers, die in hun vrije tijd en voor eigen risico een kleine oppervlakte (tot 1 ha) bloembollen telen. Ook de groep gepensioneerden met meestal een beperkt bloembollenareaal wordt tot de categorie nevenberoepers gerekend. Zowel de groep werknemers als de groep gepensioneerde ondernemers komen reeds vanouds in de bloembollen-bedrijfstak voor.

Een meer recente ontwikkeling is de opkomst van de parttime-bloembollenteler. Deze werkt gemiddeld 2 à 3 dagen per week buiten zijn bedrijf. Hij heeft over het algemeen een wat groter bloembollenbedrijf dan de twee bovengenoemde groepen.

De groep bedrijfshoofden met bloembollenteelt als nevenberoep op de grotere bedrijven bestaat merendeels uit exporteurs. Naast de hoofdactiviteit (export)handel wordt een "kwekerij" gehand-

haafd, enerzijds ter dekking van een deel van het inkooprisico of voor de produktie van specialiteiten, anderzijds voor een betere benutting van de binnen het bedrijf aanwezige vaste arbeidsbezetting. Als geheel is het aantal bedrijfshoofden met bollenteelt als nevenberoep relatief verminderd (van 26 tot 20%); dit kwam praktisch geheel voor rekening van de bedrijfshoofden in de kleinste bedrijfsgrootteklasse.

7. Leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden, opvolgingssituatie en vaste arbeidsbezetting

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden en de opvolgings-situatie vormen belangrijke elementen bij het prognostiseren van de toekomstige ontwikkelingen in de structuur van een bedrijfstak. Immers bij een relatief grote groep oudere bedrijfshoofden zal het tempo van bedrijfsbeëindiging sneller kunnen verlopen. Al naar gelang de opvolgingssituatie en de perspectieven in de betreffende bedrijfstak resulteert dit of in een hoger dalingstempo van het aantal bedrijven of in een grotere toetreding van nieuwe of overschakelende bedrijven.

7.1 Leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden

In tabel 7.1 zijn de bedrijfshoofden op bedrijven met bloembollenteelt naar leeftijd ingedeeld. Daarbij is tevens een onderverdeling aangebracht naar specialisatiegraad op de bloembollenteelt. Bedrijven met een afwijkende rechtsvorm (NV's of BV's) zijn niet in deze verdeling opgenomen.

Tabel 7.1 Leeftijdsopbouw van bedrijfshoofden 1) op bedrijven met bloembollenteelt, onderverdeeld naar specialisatiegraad, in % van totaal

% sbe aan bloembollenteelt	Tot 20%		20-60%		60% en meer	
	1971	1976	1971	1976	1971	1976
Leeftijdsklasse 2)						
jonger dan 35 jaar	21,8	18,9	19,2	16,8	24,8	18,1
35-55 jaar	50,1	55,7	53,8	58,0	47,2	57,2
55 jaar en ouder	28,1	25,4	27,0	25,2	28,0	24,7
Totaalaantal bedrijven	1.225	858	2.297	1.658	4.722	3.203

- 1) Voor bedrijven met meer dan één ondernemer, is de oudste ondernemer in de verdeling opgenomen.
2) Voor uitgebreide indeling naar leeftijdsklassen zie bijlage 9.
Bron: CBS, LEI.

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden in de drie onderscheiden specialisatieklassen liep in 1976 weinig uiteen. Daaren-

tegen was in 1971 het aandeel van de jonge bedrijfshoofden (tot 35 jaar) in de gespecialiseerde bedrijfsklasse duidelijk hoger dan in beide andere klassen. Dit ging ten koste van het aandeel van de bedrijfshoofden van middelbare leeftijd (35 tot 55 jaar).

Geconcludeerd moet worden, dat in de periode 1971 t/m 1976 de animo bij jonge ondernemers om met bloembollenteelt te beginnen sterk is afgenomen, vooral in de gespecialiseerde bedrijfsklasse (zie ook bijlage 9). Gelijktijdig hebben eveneens een relatief groter aantal oudere bedrijfshoofden de bloembollenteelt beëindigd of hun bedrijf versneld overgedragen aan hun opvolger. Het aandeel van de bedrijfshoofden van middelbare leeftijd kon zodoende fors stijgen (in de gespecialiseerde bedrijfsklasse zelfs met 10%).

De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden verschilt per regio (zie tabel 7.2).

Tabel 7.2 Leeftijdsopbouw van bedrijfshoofden in de gespecialiseerde bedrijfsklasse (60% en meer van de sbe aan bloembollenteelt), per regio in % van totaal aantal bedrijven in de betreffende regio

Leeftijdsklasse	Tot 35 jaar		35 tot 55 jaar		55 jaar e.o.	
	1971	1976	1971	1976	1971	1976
Produktiegebied						
Noord	27,6	19,8	48,0	57,7	24,4	22,5
W.-Friesland	25,1	15,3	51,1	64,2	23,8	20,5
Zuid	22,9	20,4	42,8	51,5	34,3	28,2
IJsselmeerpolders						
+ Wieringermeer	46,0	25,0	38,0	53,8	16,0	21,2
Overig Nederland 1)	21,4	15,7	48,2	56,0	30,4	28,3
Nederland	24,8	18,1	47,2	57,2	28,0	24,7

1) Noord-Kennemerland en Zuidwest-Nederland zijn in deze paragraaf onder overig Nederland opgenomen.

Bron: CBS, LEI.

De daling van het aandeel van de jongere bedrijfshoofden in de periode 1971 t/m 1976 heeft zich in alle onderscheiden produktiegebieden voorgedaan, evenals de stijging in het aandeel van de bedrijfshoofden van middelbare leeftijd. Ook de daling van het aandeel van de oudere bedrijfshoofden trad in de meeste produktiegebieden op m.u.v. het gebied IJsselmeerpolders + Wieringermeer.

De Noord had in 1971 t.o.v. het landelijke beeld een relatief groot aantal jonge bedrijfshoofden. Het aandeel van de jongere bedrijfshoofden was er 3% hoger en dat van de ouderen ca. 3%

lager. Door de ontwikkelingen in de periode 1971 t/m 1976 zijn deze verschillen t.o.v. het landelijke patroon geringer geworden. Met name het aandeel van de jongere bedrijfshoofden nam met ca. 8% aanzienlijk af.

In West-Friesland is in de periode 1971 t/m 1976 het aandeel van de groep bedrijfshoofden tussen 35 en 55 jaar sterk toegenomen (ca. 13%) en kwam daarmee aanzienlijk boven het landelijk niveau te liggen. Deze stijging ging vooral ten koste van het aandeel van de jongere bedrijfshoofden. Dit aandeel kwam daarmee 3% onder het landelijk niveau te liggen. Het percentage oudere bedrijfshoofden, dat in 1971 reeds laag was, bleef relatief laag. De groep oudere bedrijfshoofden was in 1971 in de Zuid t.o.v. het landelijk beeld sterker vertegenwoordigd en bleef dit ook in 1976, ofschoon het verschil werd verkleind. De daling van het aandeel van de jongere bedrijfshoofden was relatief gering, waardoor dit percentage in 1976 boven het landelijk niveau kwam te liggen. De animo bij jonge ondernemers om een bloembollenbedrijf te beginnen is in de Zuid nog redelijk op peil gebleven. De mogelijkheden tot een gecombineerde bloembollen- bolbloemenproductie hebben hier ongetwijfeld toe bijgedragen.

De leeftijdsopbouw in de IJsselmeerpolders en Wieringermeer is t.o.v. het "oude land" sterk vertekend. Doordat deze polders pas na 1945 in cultuur zijn gebracht, zijn de oudere bedrijfshoofden aanzienlijk minder vertegenwoordigd. De grote verschillen met het landelijke beeld worden evenwel geleidelijk verkleind. Het bedrijfshoofdenbestand buiten de 4 genoemde produktiegebieden bleek zowel in 1971 als in 1976 t.o.v. het landelijk gemiddelde relatief oud te zijn.

Per bedrijfsgrootteklasse bestaan eveneens aanzienlijke verschillen in de leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden. Voor de bedrijven van het gespecialiseerde bedrijfstype staat de leeftijdsopbouw per grootteklasse in tabel 7.3 aangegeven. Vanwege de grote verschuivingen van 1975 op 1976 is ook de leeftijdsopbouw van 1975 opgenomen.

Tenzij zij het bedrijf van hun (schoon)vader kunnen overnemen, beginnen jonge ondernemers over het algemeen met een klein bedrijf. Vandaar dat normaal gesproken het aandeel van de jongere bedrijfshoofden bij toenemende bedrijfsgrootte een dalende lijn vertoont. In 1971 komt dit verloop duidelijk tot uiting. Ook in 1975 was dit patroon nog aanwezig, ofschoon de verschillen tussen de grootteklassen al aanzienlijk waren verkleind. Opvallend was toen reeds dat, terwijl de aandelen van de jongere bedrijfshoofden over het algemeen daalden, het aandeel van de middelgrote bedrijven (240-480 sbe) steeg. In 1976 zette deze tendens zich voort, waardoor het verband tussen toenemende bedrijfsgrootte en dalende aandeel van jongere bedrijfshoofden werd verbroken. De toetreding van jonge ondernemers is in de periode 1971 t/m 1976 danig verstoord, waarschijnlijk als gevolg van de slechte bedrijfsresultaten in de bloembollenteelt in 1974 en 1975.

Tabel 7.3 Leeftijdsofbouw van de bedrijfshoofden op gespecialiseerde bedrijven per grootteklasse (in % van totaal)

		Grootteklasse in sbe				Alle drijven
		10-60	60-240	240- 80	480 en meer	
1971	Tot 35 jaar	28,6	23,7	16,9	15,0	24,8
	35-55 jaar	42,2	50,8	48,8	50,4	47,2
	55 jaar e.o.	29,2	25,5	34,3	34,5	28,0
1975	Tot 35 jaar	22,2	18,9	18,7	13,9	19,6
	35-55 jaar	46,4	58,9	56,3	55,4	54,4
	55 jaar e.o.	31,5	22,2	25,0	30,7	26,0
1976	Tot 35 jaar	19,2	17,8	19,5	12,0	18,1
	35-55 jaar	49,4	61,6	54,8	64,4	57,2
	55 jaar e.o.	31,4	20,6	25,6	23,6	24,7

De bedrijfshoofden van middelbare leeftijd (35 tot 55 jaar) komen t.o.v. het gemiddelde minder voor op zeer kleine bedrijven. Desalniettemin steeg het aandeel in deze grootteklassen van 42% in 1971 tot 49% in 1976. In de drie overige grootteklassen was het aandeel van bedrijfshoofden van middelbare leeftijd aanvankelijk ongeveer gelijk nl. ca. 50% in 1971. In 1976 liepen deze aandelen evenwel sterk uiteen, hetgeen vooral door de ontwikkelingen in de bedrijfsstructuur van 1975 op 1976 is teweeggebracht. In één jaar tijd steeg het aandeel van de groep bedrijfshoofden van middelbare leeftijd op de grote bedrijven van 55% tot 64%. Daar gelijktijdig het aandeel van de oudere bedrijfshoofden op de grote bedrijven met 7% daalde, heeft hier mogelijk een versnelde bedrijfs-overdracht plaatsgevonden.

Terwijl het aandeel van de oudere bedrijfshoofden over het algemeen is gedaald, is dat bij de zeer kleine bedrijven nog iets gestegen. Dit wordt veroorzaakt door een relatief groter wordende groep, deels reeds gepensioneerde bedrijfshoofden met een zeer beperkt bloembollenareaal. Gezien de sterke daling van het aandeel van de oudere bedrijfshoofden op de middelgrote en grote bedrijven wijst dit eveneens op een snellere bedrijfs-overdracht in de beschouwde periode.

7.2 Opvolgingssituatie

M.b.t. de voortzetting van het bedrijf is aan de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder met agrarisch hoofdberoep in 1972 en 1976 gevraagd, in hoeverre er op dat moment in de opvolging voor het bedrijf was voorzien. Dit betrof meestal een zoon of schoonzoon, die vaak reeds op het bedrijf werkzaam was, doch soms nog een schoolopleiding volgde of elders praktijkervaring opdeed.

In hoeverre deze potentiële opvolger ook effectief het bedrijf heeft overgenomen, is niet nagegaan. In tabel 7.4 is het aantal bedrijven met opvolging en de leeftijdsopbouw van de opvolgers weergegeven.

Tabel 7.4 Aantallen bedrijfsopvolgers in 1972 en 1976 op gespecialiseerde bloembollenbedrijven met een bedrijfshoofd van 50 jaar en ouder (agrarisch hoofdberoep)

Leeftijdsklasse opvolgers	1972		1976	
	aantal	%	aantal	%
jonger dan 20 jaar	103	15,2	60	14,6
20 tot 25 jaar	225	33,1	129	31,3
25 tot 30 jaar	193	28,4	109	26,5
30 jaar en ouder	158	23,3	114	27,7
Totaal	679	100	412	100
Aantal bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder:	1394		998	
Opvolgingspercentage:		48,7		41,3

De opvolgingssituatie is in de periode 1972 t/m 1976 aanzienlijk verslechterd. Dit kan ook worden afgeleid uit de daling van het percentage bedrijfshoofden met meewerkende zoons nl. van 14,4% in 1971 naar 9,5% in 1976. In deze daling spelen evenwel ook nog andere factoren een rol.

De daling van het aantal bedrijven met opvolging komt geheel voor rekening van de kleine en zeer kleine bedrijven (bedrijfsomvang minder dan 240 sbe) nl. van 499 in 1972 naar 218 in 1976. Op de middelgrote en grote bedrijven nam het aantal met opvolging nog toe nl. van 180 in 1972 naar 194 in 1976. Het opvolgingspercentage in deze bedrijfsgroep steeg zelfs iets, nl. van 70% in 1972 naar 71% in 1976.

De leeftijdsopbouw van de opvolgers is in 1976 t.o.v. die in 1972 verschoven ten gunste van de oudste leeftijdsklasse. Dit kan erop duiden, dat van de potentiële opvolgers in 1972 vooral de jongere van opvolging hebben afgezien.

De opvolgingspercentages verschillen per produktiegebied. Tabel 7.5 geeft daarvan een beeld.

In totaliteit blijkt het opvolgingspercentage in de Noord en in de IJsselmeerpolders + Wieringermeer aanzienlijk hoger te zijn dan het landelijk gemiddelde, terwijl het percentage in overig Nederland sterk achterblijft. Uit het verschil in bedrijfsgrootte-structuur per produktiegebied kan een deel van deze verschillen worden verklaard. In de Noord en in de IJsselmeerpolders + Wieringermeer zijn de middelgrote en grote bedrijven sterker vertegenwoordigd; in overig Nederland daarentegen de kleine en zeer kleine bedrijven.

Tabel 7.5 Opvolgingspercentages op bedrijven met bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder met agrarisch hoofdberoep, per produktiegebied en onderverdeeld naar grootteklasse in 1976

Produktiegebied	Aantal bedrijfshoofden	W.v. met opvolging	Opvolgingspercentage:		
			to-taal	bedrijf tot 240 sbe	bedrijf 240 sbe en meer
Noord	165	82	49,7	25,3	79,7
West-Friesland	264	116	43,9	31,0	77,0
Zuid	353	141	39,9	34,5	65,1
IJsselmeerpolder + Wieringermeer	29	15	51,7	30,0	63,2
Overig Nederland	187	58	31,0	22,9	58,1
Nederland	998	412	41,3	30,1	71,1

Doch ook per bedrijfsgrootteklasse bestaan per produktiegebied aanzienlijke verschillen in opvolgingspercentage. In de groep grote en middelgrote bedrijven is het opvolgingspercentage in de Noord en West-Friesland duidelijk hoger, in de Zuid en de IJsselmeerpolders + Wieringermeer lager en in overig Nederland zelfs aanzienlijk lager. In de groep kleine en zeer kleine bedrijven ligt het opvolgingspercentage in de Zuid het hoogst (mogelijk gunstig beïnvloed door de broeierij) en in overig Nederland wederom het laagst.

7.3 Vaste arbeidsbezetting

In tabel 7.6 worden cijfers gegeven inzake de vaste arbeidsbezetting op de bedrijven in de gespecialiseerde bedrijfsklasse. Onder een vaste arbeidskracht wordt hier verstaan een regelmatig meer dan 15 uur per week meewerkende mannelijke arbeidskracht. Hiertoe worden gerekend de ondernemers, de regelmatig meewerkende zoons en de vaste werknemers.

Het aantal vaste arbeidskrachten is gedurende de periode 1971 t/m 1976 iets minder snel afgenomen dan het aantal gespecialiseerde bloembollenbedrijven. Een lichte stijging van de gemiddelde vaste arbeidsbezetting per bedrijf was het gevolg. Het per bedrijf betaalde bloembollenareaal nam evenwel sterk toe, waardoor de oppervlakte per vaste arbeidskracht aanzienlijk werd vergroot (gemiddeld met bijna 9% per jaar in de periode 1971 t/m 1976).

Op de kleine en zeer kleine bedrijven bestaat deze vaste arbeidsbezetting praktisch geheel uit ondernemers. Van het totale aantal vaste mannelijke arbeidskrachten was in 1971 63% in deze beide grootteklassen werkzaam. In 1976 was dit percentage gedaald tot 50%.

Tabel 7.6 Aantal vaste arbeidskrachten op bedrijven in de gespecialiseerde bedrijfsklasse, onderverdeeld naar bedrijfssomvang

Bedrijfssomvang	1971		1976	
	aantal bedrijven	aantal vaste arbeidskrachten	aantal bedrijven	aantal vaste arbeidskrachten
10 - 60 sbe	1.911	1.062	927	559
60 - 240 sbe	2.325	3.667	1.600	2.143
240 - 480 sbe	448	1.387	572	1.394
480 sbe en meer	163	1.436	267	1.280
Totaal	4.847	7.552	3.366	5.376
Gemiddeld aantal vaste arbeidskrachten per bedrijf:	1,56		1,60	
Gemiddeld bloembollenareaal per bedrijf (in ha):	2,02		3,13	
Gemiddeld bloembollenareaal per vaste arbeidskracht (in ha):	1,29		1,96	

Ofschoon het aantal vaste arbeidskrachten op de middelgrote en grote bedrijven in de periode 1971 t/m 1976 iets is afgenomen, is het relatieve aandeel sterk gestegen. In 1976 was 50% van de vaste arbeidsbezetting in de bloembollenteelt werkzaam op 25% van de bloembollenbedrijven. De werknemers in de bloembollenteelt werden in 1976 grotendeels op de bedrijven in deze grootteklassen aangetroffen. Het aantal door het Agrarisch Sociaal Fonds geregiastreerde jaarcontracten in de bloembollenteelt is teruggelopen van ca. 2.100 in 1971 naar ca. 1.600 in 1976.

Per productiegebied komen aanzienlijke verschillen voor in de gemiddelde vaste arbeidsbezetting op de bedrijven (zie tabel 7.7). Enerzijds hangt dit samen met het verschil in bedrijfsgrootte per productiegebied, anderzijds met het gebruik van losse arbeidskrachten in het productieproces.

In de Zuid ligt door gebrek aan los personeel het accent in de arbeidsbezetting meer bij vaste arbeidskrachten. Dit heeft tevens tot gevolg gehad dat er, juist in dit gebied, een sterke druk is ontstaan om winteractiviteiten in het bedrijfsplan op te nemen. Dit vormt een van de factoren, die de opkomst van de broeierij in de Zuid hebben bevorderd.

Tabel 7.7 Gemiddeld aantal vaste arbeidskrachten en gemiddeld bloembollenareaal per bedrijf in de gespecialiseerde bedrijfsklassen

Productiegebied	Gem.aantal vaste arbeidskrachten		Gem.bloembollenareaal (in ha)		Gem.bloembollenareaal per vaste arbeidskracht	
	1971	1976	1971	1976	1971	1976
Noord	1,46	1,53	2,92	4,66	2,00	3,05
West-Friesland	1,21	1,41	1,50	1,78	1,24	1,26
Zuid	2,25	2,01	2,07	2,66	0,92	1,32
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	1,03	1,58	3,24	5,62	3,14	3,56
Overig Nederland	1,22	1,23	1,86	2,87	1,52	2,33
Nederland	1,56	1,60	2,02	3,13	1,29	1,96

In West-Friesland en overig Nederland ligt ten opzichte van het landelijk niveau de gemiddelde vaste arbeidsbezetting relatief laag door de gemiddelde kleinere bedrijven. In de Noord en de IJsselmeerpolders + Wieringermeer ligt de gemiddelde vaste arbeidsbezetting eveneens lager ondanks de relatief grote bedrijfsomvang. De grote inzet aan los personeel tijdens de arbeidspieken stelt de bedrijven in deze productiegebieden in staat een kleinere vaste arbeidsbezetting aan te houden.

8. Ontwikkeling in het tulpebollenareaal en het aantal bedrijven met tulpeenteelt

Het areaal tulpebollen beslaat ca. 45% van het totale Nederlandse bloembollenareaal. Ook naar produktiewaarde gemeten eist de tulpebol het grootste aandeel op (+ 50% van de produktiewaarde van bloembollen). Laatstgenoemde percentage is evenwel sterk afhankelijk van de marktsituatie.

De tulpebollenteelt komt op ca. 70% van de bedrijven met bloembollenteelt voor. Voor bedrijven met een gespecialiseerde bedrijfstype ligt dit percentage hoger (84%). Voor een groot aantal bedrijven vormt de tulpebollenteelt dan ook de ruggegraat van het teeltplan. Een en ander vormt voldoende aanleiding voor een afzonderlijke beschouwing van de ontwikkelingen in de produktiestructuur van dit bolgewas.

Tulpebollen vallen evenals hyacinte- en narcissebollen onder een marktregeling (in het bloembollenvak bekend als surplusregeling). Deze surplusregeling is in 1933 samen met een teeltrechtregeling ingesteld teneinde het aanbod van tulpebollen zowel op korte als op de lange termijn te beheersen. De teeltrechtregeling voor tulpen werd in 1966 in het kader van de liberalisering van het handelsverkeer tussen de EEG-landen opgeheven. Ondanks veel kritiek bleef de surplusregeling gehandhaafd. Een belangrijk element in deze kritiek vormt het vermoeden, dat de surplusregeling zowel produktieomvang als -structuur nadelig zou beïnvloeden. Aan dit aspect zal eveneens aandacht worden geschonken.

Daar in de CBS-statistiek pas vanaf 1966 het aantal bedrijven met tulpebollenteelt is aangegeven, is de beschouwing tot de periode 1966 t/m 1976 beperkt gebleven. Tabel 8.1 geeft het verloop van het areaal en het aantal bedrijven over deze periode weer.

In het voorgaande is reeds ingegaan op de ontwikkelingen in het tulpebollenareaal in de periode 1950 t/m 1976. Uit deze ontwikkeling kon worden afgeleid, dat er voor tulpebollen globaal een produktiecyclus van ca. acht jaar bestaat.

De daling van het aantal bedrijven met tulpebollenteelt is sinds 1966 aanzienlijk geweest (meer dan een halvering in tien jaar). Het dalingstempo lag in de periode 1966 t/m 1970 lager dan in de periode 1971 t/m 1976 (excl. bedrijven tot 10 sbe) resp. gemiddeld 7,1 en 8,0% per jaar. In de jaren met een krimp in het beteelde tulpenareaal kon een versnelling in het dalingstempo worden geconstateerd. In de jaren na zo'n versnelling trad tijdelijk een vertraging in het dalingstempo op (b.v. daling van het aantal bedrijven met tulpebollenteelt in teeltjaar 1966/'67 en 1967/'68 resp. 12,1 en 2,1%).

In tabel 8.2 is de regionale verdeling (gedurende de periode

Tabel 8.1 Areaal tulpebollen en het aantal bedrijven met tulpebollenteelt

Oogstjaar	Aantal bedrijven		Areaal (in ha)		Gemiddeld areaal tulpe-	
	incl.bedr. <10 sbe	excl.bedr. <10 sbe	incl.bedr. <10 sbe	excl.bedr. <10 sbe	incl.bedr. <10 sbe	excl.bedr. <10 sbe
1966	10.240		5.916		0,58	
1967	9.004		5.180		0,58	
1968	8.814		5.418		0,61	
1969	8.296		5.653		0,68	
1970	7.608	6.629	5.570	5.483	0,73	0,83
1971		6.229		5.557		0,89
1972		5.872		5.766		0,98
1973		5.558		5.986		1,08
1974		5.247		6.154		1,17
1975		4.781		5.765		1,21
1976		4.119		5.132		1,25

Bron: CBS.

1966 t/m 1976) zowel van het tulpebollenareaal als van het aantal bedrijven met tulpebollenteelt weergegeven. Hieruit blijkt dat het aandeel van de akkerbouwgebieden (IJsselmeerpolders + Wieringermeer en Zuidwest-Nederland) in het areaal sterk is gestegen. Het aandeel van de Zuid en van West-Friesland is in dezelfde tijdphase aanzienlijk teruggelopen met resp. 6 en 5%. Van de drie traditionele produktiegebieden kon alleen de Noord zijn aandeel vergroten (van 12% in 1966 naar 19% in 1976).

Tabel 8.2 Regionale spreiding van het tulpebollenareaal en van de bedrijven met tulpebollenteelt (in % van het totaal)

Produktiegebied	Bedrijven			Areaal		
	1966	1971	1976	1966	1971	1976
Zuid	25	26	28	28	25	22
Noord	9	11	13	12	15	19
West-Friesland	45	41	38	42	38	37
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	3	6	7	6	11	13
Zuidwest-Nederland	2	4	4	3	4	4
Noord-Kennemerland	8	7	7	5	4	3
Overig	8	5	4	4	3	3
Totaal areaal (ha)				5916	5557	5132
Totaalaantal bedr.	10240	6229	4119			

1) Excl. bedrijven tot 10 sbe.

Bron: CBS, LEI.

Gedurende de periode 1966 t/m 1976 is er driemaal een aanzienlijke krimp in het tulpebollenareaal opgetreden nl. in de teeltjaren 1966/'67, 1974/'75 en 1975/'76; gedurende het tussenvallende tijdvak 1967 t/m 1974 is het tulpebollenareaal geleidelijk toegenomen. In tabel 8.3 wordt aangegeven welke produktiegebieden relatief sterk tot de krimp en tot de uitbreiding hebben bijgedragen.

De sterke expansie van de tulpebollenteelt in de Noord blijkt duidelijk uit tabel 8.3. In de krimpjaren is het krimppercantage in de Noord sterk achtergebleven bij het landelijk gemiddelde, terwijl gedurende de groeiperiode het uitbreidingspercentage veel hoger lag. Het dalende belang van de Zuid blijkt duidelijk uit de voortdurende krimp, die zelfs gedurende de expansieperiode is opgetreden. Hetzelfde kon worden geconstateerd voor Noord-Kennemerland.

Tabel 8.3 Krimp- en uitbreidingspercentages in het tulpebollen-
areaal

Productiegebied	Krimppercentage in de teeltjaren:			Areaalsveran- dering in pe- riode 1967 t/m 1974 (gem.per jaar)	Tulpebol- lenareaal (ha) 1974
	66/67	74/75	75/76		
Zuid	-12%	-8%	- 8%	-1,3%	1.315
Noord	- 4%	0%	- 4%	6,6%	1.004
West-Friesland	-16%	-8%	-12%	1,5%	2.303
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	- 7%	-9%	-13%	21,0%	824
Zuidwest-Nederland	-16%	-7%	-30%	17,1%	285
Noord-Kennemerland	-18%	-5%	- 8%	-1,8%	198
Overig Nederland	-10%	-3%	-18%	-2,5%	225
Nederland	-12%	-6%	-11%	2,7%	6.154

Bron: CBS, LEI.

De tulpebollenproductie op de kleigronden in West-Friesland verliest eveneens terrein gezien de hogere krimppercentages en de geringere expansiedrang t.o.v. het landelijke gemiddelde.

De opkomst van de tulpebollenteelt in de overwegend op akkerbouw gerichte gebieden IJsselmeerpolders + Wieringermeer en Zuidwest-Nederland is spectaculair geweest. Samen met de Noord heeft het grootste deel van de areaalsuitbreiding in de periode 1967 t/m 1974 in deze gebieden plaatsgevonden. Opvallend is evenwel dat de krimp in deze gebieden ook boven het landelijk gemiddelde ligt. Dit wijst erop, dat de produktie van tulpebollen in deze gebieden een minder vaste plaats inneemt in het teeltplan. Al eerder is vermeld dat naarmate de winstverwachtingen van de tulpebollenteelt t.o.v. die van de akkerbouw gunstig of ongunstig afsteekt, de teelt in deze gebieden relatief snel wordt uitgebreid of ingekrompen.

M.b.t. de regionale verdeling van het aantal bedrijven met tulpebollenteelt valt op, dan ondanks het dalende aandeel in het areaal tulpebollen het percentage bedrijven in de Zuid is toegenomen. Dit wijst duidelijk op het achterblijven van de schaalvergrotingstendentie in de tulpebollenteelt in dit gebied.

9. Verdeling van de bedrijven met tulpenteelt naar oppervlakte en naar specialisatiegraad

9.1 Verdeling van de bedrijven naar de grootte van het tulpebollenareaal

Het gemiddeld per bedrijf beteelde tulpebollenareaal is in de periode 1966 t/m 1976 verdubbeld (zie tabel 8.1). Tabel 9.1 laat zien hoe het aantal bedrijven in de onderscheiden grootte-
klassen zich heeft ontwikkeld.

Tabel 9.1 Het aantal bedrijven naar grootte van het tulpebollen-
areaal

Grootteklasse (ha tulpenteelt op het bedrijf):	1971	1972	1973	1974	1975	1976
tot 0,5 ha	2.729	2.442	2.175	2.004	1.786	1.514
0,5 - 1,0 ha	1.625	1.442	1.314	1.148	1.039	871
1,0 - 2,0 ha	1.239	1.258	1.225	1.160	1.068	920
2,0 - 4,0 ha	488	568	625	667	629	578
4,0 - 8,0 ha	125	159	187	220	217	195
8,0 ha en meer	23	23	32	48	42	41
Alle bedrijven met tulpenteelt 1)	6.229	5.872	5.558	5.247	4.781	4.119

1) Exclusief bedrijven tot 10 sbe.

Bron: CBS, LEI.

Om een indruk te krijgen van de verdeling van het tulpebol-
lenareaal om de onderscheiden grootteklassen is de volgende bere-
kening uitgevoerd. Bij elke grootteklasse is een gemiddeld tulpe-
bollenareaal per bedrijf gesteld. Vervolgens is na het aantal be-
drijf in deze grootteklasse het bijbehorende tulpenbollenareaal
berekend. De op de wijze berekende verdeling van het tulpebollen-
areaal over de grootteklassen (zie tabel 9.2) komt overeen met
een gelijksoortige verdeling via P.v.S.-gegevens.

Tabel 9.2 Benadering van het tulpebollenareaal per grootteklasse

Grootteklasse (ha tulpen- teelt op het bedrijf):	Gemiddeld tulpebollen- areaal per bedrijf per klasse gesteld op:	Berekend tulpenareaal per grootteklasse in ha	
		1971	1976
tot 0,5 ha	0,30 ha	819(= 15%)	454(= 9%)
0,5 - 1 ha	0,75 ha	1219(= 22%)	653(= 13%)
1 - 2 ha	1,25 ha	1549(= 27%)	1150(= 23%)
2 - 4 ha	2,50 ha	1220(= 22%)	1445(= 29%)
4 - 8 ha	5,00 ha	625(= 11%)	975(= 19%)
8 ha en meer	9,00 ha	207(= 4%)	369(= 7%)
	Berekend totaal	5639(=100%)	5046(=100%)
	Werkelijk totaal	5557	5132

Het aantal bedrijven met minder dan 1 ha tulpen-teelt is in de periode 1971 t/m 1976 met ca. 2.000 gedaald. De daling van het totaal aantal bedrijven met tulpen-teelt met ca. 2.100 kan zodoende praktisch geheel worden verklaard door de vermindering van het aantal bedrijven in deze grootteklasse. Desalniettemin vertegenwoordigde de groep bedrijven met minder dan 1 ha tulpen-teelt in 1976 nog altijd 58% van alle bedrijven met tulpen-teelt, tegen 70% in 1971. Hun aandeel in de tulpebollenproductie is teruggelopen tot 22% in 1976 tegen 37% in 1971.

Het aantal bedrijven met 1 tot 2 ha tulpen-teelt is na 1972 steeds sterker gaan dalen. Het aandeel van deze groep t.o.v. alle bedrijven met tulpen-teelt steeg echter nog tot 20% in 1976. Het aandeel in de tulpebollenproductie viel daarbij terug van 27% in 1971 tot 23% in 1976.

Het aantal bedrijven met 2 ha tulpen-teelt en meer is in de periode 1971 t/m 1974 met ca. 50% toegenomen. In 1975 en 1976 nam dit aantal weer af, waarbij deze daling zich zelfs uitstreckte over de grootteklassen 4,0 tot 8,0 ha en 8,0 ha en meer. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de schaalvergroting in de tulpen-teelt, die zich in de voorafgaande jaren krachtig had ontwikkeld, in 1975 en 1976 abrupt tot stilstand kwam.

Daar de daling van het aantal bedrijven in de kleinere grootteklassen relatief nog sneller verliep, trad er procentueel gezien toch een lichte verschuiving in de bedrijfs-grootteverdeling op ten gunste van de grotere bedrijven.

Het stagneren van de schaalvergroting in de tulpen-teelt in 1975 en 1976 viel samen met een sterk krimpend tulpebollenareaal. Ook in 1967 kwam bij een sterk krimpend tulpebollenareaal het proces van schaalvergroting tot stilstand.

9.2 Verdeling naar specialisatiegraad op bloembollenteelt

De bedrijven met tulpenenteelt zijn in tabel 9.3 uitgesplitst naar specialisatiegraad. Evenals in hoofdstuk 5 zijn drie specialisatieklassen onderscheiden t.w. bedrijven met bloembollen als bijteelt, gemengde bedrijven en hoofdzakelijk op de bloembollenteelt gerichte bedrijven (zie voor indelingscriteria paragraaf 5.1). In tabel 9.4 is tevens de verdeling van het tulpebollenareaal over deze specialisatieklassen weergegeven.

Tabel 9.3 Bedrijven met tulpebollenteelt, (in % van totaal aantal) verdeeld naar specialisatiegraad

Specialisatie op bloembollenteelt in % van de sbe's	1971	1972	1973	1974	1975	1976
tot 20	7,7	7,3	6,9	7,2	7,0	6,2
20 - 60	25,3	25,5	24,9	26,4	27,9	27,8
60 en meer	67,0	67,2	68,1	66,4	65,1	66,0
Totaalaantal bedrijven	6.229	5.872	5.558	5.247	4.781	4.119

Tabel 9.4 Tulpebollenareaal verdeeld naar specialisatiegraad (in % van het totaal areaal)

Specialisatie op bloembollenteelt in % van de sbe's	1971	1972	1973	1974	1975	1976
tot 20	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,2
20 - 60	18,3	18,0	17,3	18,5	19,0	18,1
60 en meer	80,0	80,4	81,2	80,0	79,5	80,7
Totaal areaal(ha)	5.557	5.766	5.982	6.154	5.765	5.132

In de percentages van de tabellen 9.3 en 9.4 zijn enige verschuivingen te constateren. Het reeds geringe aandeel in de tulpenenteelt van de groep bedrijven met bloembollen als bijteelt is nog verder in betekenis afgenomen. Het aantal gemengde bedrijven is relatief toegenomen, terwijl het aandeel in de tulpebollenproductie nagenoeg constant bleef (+ 18%). Het aandeel van de gemengde bedrijven in de totale bloembollenproductie ligt lager (+ 15%; zie tabel 5.2). Andere bolgewassen dan tulpen (met uitzondering van gladiolen), worden minder vaak aangetroffen op gemengde bedrijven.

De uitbreiding van het tulpebollenareaal in de periode 1971 t/m 1974 viel samen met een aanzienlijke schaalvergroting in de tulpenteelt. Het aantal bedrijven met 2 ha en meer tulpen nam met ca. 50% toe van 636 in 1971 naar 935 in 1974. Deze bedrijven hebben praktisch geheel de uitbreiding van het tulpebollenareaal met ca. 600 ha in deze periode veroorzaakt. In tabel 9.5 is deze groep bedrijven uitgesplitst naar specialisatiegraad op bloembollenteelt.

Tabel 9.5 Aantal bedrijven met 2 ha en meer tulpenteelt naar specialisatiegraad op bloembollenteelt

	Totaal aantal be- drijven	Specialisatiegraad op bloembollenteelt					
		tot. 20%		20 - 60%		60% en meer	
		aant.	%	aant.	%	aant.	%
1971	636	0	0	68	11	568	89
1972	750	0	0	82	11	668	89
1973	844	0	0	98	12	746	88
1974	935	1	0	133	14	801	86
1975	888	1	0	126	14	761	86
1976	814	1	0	111	14	702	86

Bron: CBS, LEI.

Onder de bedrijven met 2 ha en meer tulpenteelt is het percentage gespecialiseerde bedrijven aanzienlijk hoger dan onder alle bedrijven met tulpenteelt. Gesteld kan worden dat de schaalvergroting in de tulpenteelt zich voornamelijk op de gespecialiseerde bedrijven heeft voltrokken.

10. Enige bedrijfs- en produktiestructuur bepalende factoren

10.1 Inleiding

De ontwikkelingen in de bedrijfsstructuur en in de omvang en samenstelling van de bloembollenproductie staan niet op zichzelf. Zij worden gestuurd door zowel interne als externe factoren. Externe factoren staan geheel of grotendeels buiten de invloedssfeer van de ondernemers, hetzij individueel hetzij collectief, b.v. het welvaartsniveau, het consumptiepatroon, de prijs van het merendeel van de aangekochte produktiemiddelen, praktisch alle wettelijke bepalingen. Interne factoren wordt grotendeels bepaald door beslissingen die door de ondernemers zelf, hetzij individueel hetzij collectief, worden genomen, b.v. marktregulerende bepalingen, bedrijfsomvang, produktiegericht onderzoek. Ofschoon het criterium meestal niet éénduidig kan worden gelegd, kunnen de meeste factoren wel als overwegend extern of intern worden gekarakteriseerd.

Voor de omvang en samenstelling van de bloembollenproductie is op langere termijn de vraag de belangrijkste sturende factor. De ontwikkelingen in de vraag naar bloembollen worden tegenwoordig overwegend door factoren buiten de invloedssfeer van de producenten bepaald. Consumentenvoorkeur, besteedbaar inkomen en beschikbare distributiekkanalen spelen hierin hoofdrollen. Via de prijs heeft de bloembollenproducent in het verleden belangrijke invloed op de vraagontwikkeling kunnen uitoefenen. Met het op producentenniveau prijsinelastisch worden van de vraag naar de meeste bolgewassen is een greep op de afzetontwikkeling ver buiten het bereik van de producenten geraakt. De grootte en samenstelling van de bloembollenproductie zal in de toekomst grotendeels extern worden bepaald.

Voor de verschuivingen in de bedrijfsstructuur zijn met name interne factoren verantwoordelijk. Een aantal van deze factoren zal in de hiernavolgende punten worden behandeld.

10.2 Verband tussen verschillen in rentabiliteit en verschuivingen in de bedrijfsstructuur

De groeiende kennis van het produktieproces en de technische vooruitgang hebben de mechanisatie en rationalisatie van de bloembollenteelt sterk bevorderd. De oppervlakte bloembollenteelt, die per vaste arbeidskracht kan worden bewerkt, nam daardoor sterk toe. Bloembollenbedrijven konden zodoende of een deel van hun arbeidsbezetting afstoten of bij een constante arbeidsbezetting de betaalde oppervlakte bloembollen uitbreiden. Een verlaging van

de reële produktiekosten per ha bloembollenteelt was het gevolg. Dit resulteerde uiteindelijk in een structureel rentabiliteitsverschil tussen kleine en grote bedrijven (tabel 10.1).

Tabel 10.1 Ondernemersoverschot in guldens per f 100,- kosten op bloembollenbedrijven (60% en meer van de sbe's aan bloembollenteelt) in Noord- en Zuid-Holland

	Zandgebieden (Zuid + Noord)			Kleigebied (West-Friesland)		
	alle bedrijven	bedrijfsomvang tot 200 sbe	200 sbe en meer	alle bedrijven	bedrijfsomvang tot 200 sbe	200 sbe en meer
1972	17	3	26	23	14	31
1973	-1	-10	8	2	-6	6
1974	-8	-16	-3	-13	-23	-8
1975	-9	-17	-2	2	-10	10

Bron: LEI-rentabiliteitsrapporten.

De rentabiliteit op grote bedrijven blijkt aanzienlijk beter dan die op kleine bedrijven. De voortdurende verschuiving in de bedrijfsgrootteverdeling ten gunste van de grotere bedrijven vindt dan ook primair zijn oorzaak in dit rentabiliteitsverschil. Deze verschuiving komt immers tot stand doordat enerzijds voornamelijk kleine bedrijven afvallen en anderzijds kleine bedrijven via schaalvergroting hun rentabiliteit trachten te verbeteren. Is het rentabiliteitsniveau over het geheel ongunstig dan overheerst het eerstgenoemde effect. Bij een gunstig rentabiliteitsniveau treedt vooral de schaalvergroting op de voorgrond. In 1974 waren de bedrijfsresultaten in de bloembollenteelt dermate slecht dat zelfs de grote bedrijven gemiddeld verlies leden. De tendens tot schaalvergroting kwam in 1975 en 1976 dan ook praktisch tot stilstand. De verschuiving in de bedrijfsgrootteverdeling zette zich ook in deze jaren voort, zij het in een meer gematigd tempo, doordat een relatief groot aantal kleine bedrijven de produktie beëindigde of overschakelde op andere teelten.

De slechte bedrijfsresultaten in 1974 waren vooral te wijten aan de zeer lage marktprijzen voor tulpebollen. De schaalvergroting bij dit bolgewas stagneerde in 1975 en 1976 dan ook volledig. In alle onderscheiden grootteklassen verminderde in deze jaren het aantal bedrijven met tulpenteelt. De bedrijfsgrootteverdeling van bedrijven met tulpebollenteelt veranderde in 1975 en 1976 procentueel gezien nauwelijks.

Het percentage bedrijven per specialisatieklasse vertoonde in de periode 1971 t/m 1976 een lichte schommeling. Het aandeel van de gemengde bedrijven daalt tot en met 1973, nadien trad tot en met 1976 een stijging op. Het aandeel van het gespecialiseerde bedrijfstype vertoonde een tegenovergesteld verloop.

Deze verschuivingen in de aandelen kunnen in verband worden gebracht met het rentabiliteitsverloop in de bloembollenteelt. In tabel 10.2 is dit rentabiliteitsverloop weergegeven.

Tabel 10.2 Ondernemersoverschot in guldens per f 100,- kosten voor bedrijven met een gespecialiseerd bedrijfstype

Jaar	Zuid	Noord	West-Friesland	Nederland
1970	- 2	.	9	.
1971	1	.	27	.
1972	1	30	23	18
1973	- 9	9	2	1
1974	-11	-5	-13	-9
1975	-11	-8	3	-4

Bron: LEI-rentabiliteitsrapporten (. = niet beschikbaar).

De goede bedrijfsresultaten in de bloembollenteelt in 1971 en 1972 hebben in de bedrijfsplannen op de gemengde bedrijven een verschuiving ten gunste van bloembollen teweeggebracht. De verslechtering van de bedrijfsresultaten in 1973 en de zeer negatieve resultaten in 1974, werkten in tegenovergestelde richting. Het rentabiliteitsniveau in de bloembollenteelt heeft zodoende invloed op de specialisatiegraad in de bloembollenbedrijfstak. De winstmogelijkheden van de niet-bolgewassen kunnen dit effect uiteraard versterken of verzwakken.

In de aandelen van de drie onderscheiden specialisatieklassen in de totale produktieomvang aan bloembollen zijn tot en met 1975 gelijksoortige verschuivingen te onderkennen. De ontwikkeling in 1976 t.o.v. 1975 geeft evenwel een verschuiving in tegenovergestelde richting dan op grond van de zeer matige bedrijfsresultaten in de bloembollenteelt in 1975 mag worden verwacht. Voor deze afwijking van het verwachte patroon zijn twee mogelijke oorzaken aan te geven.

1. De opkomst van de lelieteelt.

De produktie van lelies is sterker aan het gespecialiseerde bedrijfstype gebonden dan het gemiddelde bloembollenpakket. Naarmate het aandeel van de lelies in het totale bloembollenareaal toeneemt, zal dit een structurele verschuiving ten gunste van het produktieaandeel in de gespecialiseerde klasse teweegbrengen.

2. De verschuiving van de tulpenteelt naar de gespecialiseerde klasse.

In tegenstelling tot de verwachting is het aandeel van het gemengde bedrijfstype in het tulpebollenareaal in 1976 teruggelopen (zie tabel 9.4). Mogelijk hebben de gunstige bedrijfsresultaten met de diverse akkerbouwgewassen en open-

grondsgroenten in 1975, de tulpebollenteelt uit het teeltplan van de gemengde bedrijven gedrukt. Dit kan tevens een van de oorzaken zijn voor de verdere terugval in het tulpebollenareaal in 1976 ondanks een gunstige prijsverwachting.

Door eerstgenoemde oorzaak zal het produktieaandeel van de gespecialiseerde bedrijfsklasse in de toekomst structureel worden verhoogd.

Zowel het regionale produktieaandeel als de regionale specialisatiegraad staat onder invloed van de rentabiliteitsverschillen. De geleidelijke daling van het produktieaandeel in de Zuid hangt zeker samen met het voortdurende negatieve bedrijfsresultaat in de periode 1966 t/m 1975. De stijging van het percentage gemengde bedrijven in deze regio (hoofdzakelijk een combinatie tussen bloembollen- en bloemenproduktie) kan hieruit eveneens worden verklaard (zie bijlage 5). Hierbij moet nog worden aangetekend dat door het onvoldoende tot uitdrukking komen van de broeierijactiviteit het aandeel niet-bolactiviteiten wordt onderschat. De bedrijfsresultaten in de Noord zijn de laatste jaren voortdurend beter geweest dan die in de Zuid en West-Friesland. Mede door de aanwezige ruimte vond er in dit gebied een aanzienlijke schaalvergroting op de bedrijven plaats, waardoor het produktieaandeel is gestegen tot ca. 25% in 1976.

Het aandeel van de bedrijven met een gemengd bedrijfstype in West-Friesland daalde tot en met 1973, waarna weer een stijging optrad (zie bijlage 5). Het aandeel met een gespecialiseerde bedrijfstype vertoonde een tegenovergestelde beweging. De goede bedrijfsresultaten in 1971 en 1972 hebben blijkbaar een verschuiving naar het gespecialiseerde bedrijfstype teweeggebracht. De verslechtering van het bedrijfsresultaat na 1972 gaf een vermindering in het percentage gespecialiseerde bedrijven. Ook in de IJsselmeerpolders en Wieringermeer heeft zich een dergelijke verschuiving in de aandelen voorgedaan.

10.3 Invloed van de teeltrechtregeling op de bedrijfsstructuur

Bij de destijds bestaande teeltrechtregelingen was de produktie van de hoofdsoorten aan een vergunning gebonden. Voor de tulpen- en narcissenteelt heeft een dergelijke regeling resp. t/m 1966 en t/m 1964 bestaan. De teeltrechtregeling voor hyacinten is pas vrij recent afgeschaft nl. in het najaar van 1974. (De produktie van de overige bolgewassen is nooit aan een dergelijke regeling gebonden geweest).

Ondanks de verhandelbaarheid van de teeltrechtvergunningen heeft een dergelijke regeling een consoliderende werking op de bedrijfsstructuur in de betreffende produktietak. Dit komt onder meer tot uiting in het verloop van de regionale verspreiding van de tulpenteelt. Voor de hyacinten- en narcissenteelt, die beide

sterk aan de zandgronden in Noord- en Zuid-Holland gebonden zijn, geldt dit in mindere mate.

In 1950 lag ca. 10% van het tulpebollenareaal in de zogenaamde buitengebieden (= buiten de drie grote productiecentra). Pas na de versoepeling en ten slotte de afschaffing van de teeltrechtregeling voor tulpen in 1966 kon dit percentage uitgroeien tot ca. 21% in 1976. Voor de niet aan een teeltrechtregeling gebonden gladiolenteelt was de verschuiving naar de buitengebieden reeds in een eerdere fase op gang gekomen. Deze ontwikkeling in de gladiolenteelt werd echter sterk gestimuleerd door de verzieking van de gronden in de traditionele productiegebieden.

Ook de schaalvergroting in een produktietak wordt door een teeltrechtregeling afgeremd. De ontwikkeling in de bedrijfs-grootteverdeling van de bedrijven met hyacintenteelt geeft daarvoor aanwijzingen.

Tabel 10.3 Aantal bedrijven naar grootte van het hyacintenareaal

Grootteklasse:	1966/67	1969/70	1973/74	1975/76
tot 0,5 ha	399	363	232	194
0,5 - 1 ha	162	168	127	112
1 - 2 ha	123	130	128	120
2 - 5 ha	75	78	86	106
5 ha en meer	25	26	25	29
Totaalaantal bedrijven	782	765	598	561
Totaal areaal	787,6	809,1	798,2	849,3

Bron: P.v.S.-statistiek.

De opheffing van de teeltrechtregeling voor hyacinten viel samen met een belangrijke uitbreiding van het hyacintenareaal. De groei in het areaal werd veroorzaakt door de uitbreiding van het aantal bedrijven met meer dan 2 hectare hyacintenteelt. Gedurende de periode 1967 t/m 1974 is het aantal bedrijven met meer dan 2 ha hyacintenteelt nauwelijks toegenomen. Na 1974 groeide dit aantal in twee jaar tijd met 24 bedrijven. Dit leidt tot de conclusie, dat mede door het wegvallen van de teeltrechtregeling een aantal bedrijven na 1974 tot schaalvergroting in de hyacintenproductie is overgegaan. Voordien vielen er hoofdzakelijk bedrijven met een beperkt areaal hyacinten (tot 1 ha) af.

10.4 Invloed van de surplusregeling op de produktie-omvang

Alle bolgewassen worden periodiek met overproductie gecon-

fronteerd. Een surplusregeling kan in deze marktsituatie voorkomen, dat het prijspeil beneden een vastgesteld minimumprijsniveau daalt. Een dergelijke regeling bestaat voor tulpen, hyacinten en narcissen. Overproductie bij de overige bolgewassen kan tot een ongeremde prijsdaling aanleiding geven.

Op producentenniveau is de vraag naar de meeste bolgewassen prijsinelastisch, waarbij de prijsgevoeligheid nog verder afneemt, indien de vraagreactie op korte termijn wordt gezien. Gesteld kan worden, dat in een marktsituatie met overproductie zonder marktinterventie de geldomzetten sterk dalen (voor de tulpebollenteelt met ca. 5 tot 10 miljoen gulden in de jaren 1972, 1973 en 1974).

Het belangrijkste voordeel van de surplusregeling voor de bloembollentelers is dan ook het voorkomen van een te sterke opbrengstdaling in geval van overproductie. Hierbij is het uiteraard weinig zinvol het minimumprijsniveau dusdanig laag te stellen, dat het grootste deel van deze opbrengstdaling alsnog optreedt. Bij een te laag minimumprijsniveau zouden de nadelen van een surplusregeling de opbrengstvoordelen wel eens kunnen overtreffen.

Als belangrijkste nadeel van de surplusregeling geldt de stimulerende invloed op de productieuitbreiding. Deze stimulans is onmiskenbaar aanwezig, indien de minimumprijzen boven het produktiekostenniveau per leverbare bol liggen. Berekeningen van de produktiekosten voor leverbare hyacintebollen tussen 1973 t/m 1975 wezen uit, dat productie voor de toen geldende minimumprijzen kostendekkend was. De productieuitbreiding, die in deze periode in de hyacintenteelt op gang is gekomen, is dan ook mede door de surplusregeling veroorzaakt.

Onder bepaalde omstandigheden kan ook een produktiestimulans uitgaan van een minimumprijsniveau, dat gelegen is tussen de variabele en de integrale produktiekosten per leverbare bol. Indien namelijk geen betere alternatieve produktiemogelijkheid aanwezig is, kan bij een gegeven arbeidsbezetting en bedrijfsuitrusting uitbreiding tegen minimumprijzen toch verantwoord zijn. Verantwoord in die zin, dat de additionele opbrengsten hoger zijn dan de additionele kosten.

Ofschoon deze situatie zich op een aantal bedrijven kon en zal voordoen, komt deze voor de produktietak in zijn geheel zelden voor. Deze mogelijkheid van produktiestimulans mag dan ook geen reden zijn om het minimumprijspeil blijvend op of onder het niveau van de variabele kosten vast te stellen.

Het feit, dat de minimumprijzen voor leverbare tulpebollen in 1971 t/m 1974 tussen het variabele en het integrale produktiekostenniveau hebben gelegen, wordt vaak als belangrijke oorzaak voor de blijvende overproductie in deze periode aangeduid. Uit tabel 9.2 en 9.5 blijkt dat de uitbreiding van het tulpebollenareaal in dit tijdvak met name tot stand is gekomen door het sterk groeiende aantal gespecialiseerde bloembollenbedrijven met meer dan 2 ha tulpenteelt. De motor voor dit hoge tempo in de schaalvergroting was het grote rentabiliteitsverschil tussen

kleine en grote bedrijven (tabel 10.1). De oorzaak van dit rentabiliteitsverschil lag bij de sterke mechanisering en rationalisering van de tulpebollenproduktie.

Mechanisatie en rationalisatie maken schaalvergroting van het produktieproces economisch aantrekkelijk. Soms gaat deze ontwikkeling echter gepaard met een periode van overproduktie. Immers de uitbreiding van de produktiecapaciteit op de groeibedrijven verloopt in de praktijk meestal sneller dan het wegvallen van kleine produktie-eenheden. Indien de afzetontwikkeling geen gelijke tred houdt met de optredende produktieuitbreiding ontstaat overproduktie. Voorbeelden hiervan zijn zowel binnen als buiten de landbouw te vinden.

Voor de tulpeneteelt heeft deze ontwikkeling zich in de periode van 1971 t/m 1974 voorgedaan door het samenvallen van de volgende factoren:

1. de kennis en de bedrijfsuitrusting voor een schaalvergroting in de tulpeneteelt waren voor iedereen toegankelijk;
2. door het optreden van een aantal opeenvolgende goed groeiseizoenen was voldoende en relatief goedkoop plantgoed beschikbaar;
3. de afzetgroei van tulpebollen zwakte af na een periode van aanzienlijke afzetvergroting m.n. op de binnenlandse broeierijmarkt;
4. de rentabiliteit op de grote bedrijven was in de oogstjaren 1972 en 1973 goed (zie tabel 10.1).

Gecombineerd leidden deze factoren ertoe, dat de schaalvergroting en de daarmee samenhangende produktieuitbreiding ondanks de reeds aanwezige produktieoverschotten in 1972 en 1973 toch doorging.

Door het beperken van het marktrisico heeft de surplusregeling mede tot deze schaalvergroting bijgedragen. Ook zonder deze regeling zou deze ontwikkeling zich echter hebben voorgedaan, daar de voordelen van de schaalvergroting en de mogelijkheden daartoe bleven bestaan.

Ondanks de bestaande surplusregeling was het algemene prijspeil van tulpebollen in 1974 dusdanig laag, dat het schaalvergrotingsproces in de daaropvolgende jaren tot stilstand kwam. Daar de mechanisatie en rationalisatie van de tulpeneteelt evenwel nog niet ten einde is, zal in de toekomst nog een verdere schaalvergroting kunnen plaatsvinden. Onder gelijksoortige omstandigheden als in de periode 1971 t/m 1974 kan zich dan opnieuw een lange periode met overproduktie voordoen, ook zonder surplusregeling.

Een met schaalvergroting samenhangende overproduktie wordt meestal hersteld door het wegvallen van kleine produktie-eenheden. Mogelijk heeft de surplusregeling dit saneringsproces vertraagd en daarmee bijgedragen tot het langer voortduren van de overproduktie. Veelal spelen echter bij de beslissing tot beëindiging van de produktie andere motieven een grotere rol (b.v. behoud van zelfstandigheid, leeftijd van de ondernemer, werkgelegenheid buiten de landbouw).

Concluderend moet worden gesteld, dat het schaalvergrotingsproces in beslissende mate verantwoordelijk moet worden geacht voor de overproduktie aan tulpebollen in 1974. De hoogte van de minimumprijzen hebben deze schaalvergroting mede in de hand gewerkt.

Bijlage 1.

	Areaal van diverse bolgewassen (in ha)						
	tul- pen	hyacin- ten	narcis- sen	gladio- len	overige (w.v. lelies)	totaal bloem- bollen- areaal excl. gladiolen	totaal
1950	2.515	427	953	1.689	928	4.882	6.511
1951	2.637	459	1.014	2.136	1.288	5.398	7.534
1952	2.855	507	1.086	1.842	1.082	5.530	7.372
1953	2.861	577	1.061	1.578	1.042	5.541	7.119
1954	2.858	547	1.087	2.091	1.101	5.593	7.684
1955	3.144	583	1.089	2.378	1.165	5.981	8.359
1956	3.471	586	1.081	2.413	1.265	6.403	8.816
1957	3.446	586	1.101	1.772	1.293	6.426	8.198
1958		5.111		1.773	1.352	6.463	8.236
1959	3.504	588	1.151	2.513	1.552	6.795	9.308
1960		5.653		2.502	1.662	7.315	9.817
1961		6.075		1.720	1.592	7.667	9.387
1962		6.406		1.553	1.606	8.012	9.565
1963		6.927		1.882	1.640	8.567	10.449
1964		7.199		2.362	1.651	8.850	11.212
1965	5.727	851	1.323	1.913	1.652	9.553	11.466
1966	5.916	821	1.395	1.733	1.669	9.801	11.534
1967	5.182	855	1.422	1.625	1.802	9.261	10.886
1968	5.418	884	1.431	1.945	2.018	9.751	11.696
1969	5.653	851	1.456	2.190	2.065	10.024	12.214
1970	5.570	831	1.423	2.449	2.092	9.916	12.365
1971 1)	5.557	810	1.467	2.104	2.195	10.028	12.132
1972	5.766	788	1.551	2.103	2.293(352)	10.398	12.501
1973	5.982	800	1.655	2.270	2.563(440)	11.001	13.271
1974	6.154	817	1.647	2.218	2.582(465)	11.200	13.418
1975	5.765	860	1.708	2.006	2.672(590)	11.004	13.010
1976	5.132	878	1.624	2.228	2.881(814)	10.513	12.743
1977	5.307	879	1.488	2.171	3.042(1.028)	10.716	12.887
(voorlo- pig)							

1) Vanaf 1971 zijn de bedrijven tot 10 sbe niet in de telling opgenomen.

Bron: Meitelling CBS.

Bijlage 2.

Oogstjaar	Overschotten van de hoofdsoorten in mln. stuks		
	tulpebollen	hyacintebollen	narcissebollen
1950	4,4		2,0
1951	2,2		0,0
1952	38,8		0,3
1953	14,9	10,5	5,1
1954	0,3	3,3	1,3
1955	1,2	6,9	0,1
1956	27,9	5,1	1,3
1957	72,3	10,4	1,8
1958	35,9	2,6	0,5
1959	0,8	1,8	1,0
1960	3,7	1,5	5,3
1961	0,6	4,5	4,5
1962	1,5	7,7	0,6
1963	0,1	3,7	0,0
1964	4,0	21,7	0,0
1965	82,2	12,6	0,4
1966	43,5	1,7	5,0
1967	10,5	17,2	4,3
1968	64,4	18,4	9,2
1969	10,9	4,7	2,2
1970	1,5	10,5	0,0
1971	11,7	9,7	0,0
1972	183,7	5,0	5,5
1973	100,9	4,0	0,9
1974	233,7	20,9	20,0
1975	1,0	27,4	7,1
1976	0,6	8,2	0,4

Bron: P.v.S.

Bijlage 3.

Een steeds terugkerend probleem bij het analyseren van de ontwikkelingen in een bedrijfstak is de onderlinge vergelijkbaarheid tussen produktietakken en bedrijfstypen.

Het hanteren van oppervlaktegegevens per gewas of aantallen per diersoort biedt hiertoe onvoldoende mogelijkheid. Vandaar dat een nieuwe maatstaf voor de produktieomvang is ontwikkeld nl. sbe (= standaardbedrijfseenheid). Een sbe komt overeen met een bepaald bedrag aan toegerekende factorkosten (arbeid, rente en nettopacht) in een basisperiode bij een doelmatige bedrijfsvoering en onder normale omstandigheden.

Voor elk gewas is per ha berekend hoeveel de genormaliseerde toegerekende factorkosten bedragen; dit is eveneens per diersoort van elke veesoort geschied. Hieruit werd per ha gewas en per diersoort het aantal sbe berekend. In 1968 werd een sbe gesteld op f 200,- factorkosten.

Het gebruik van sbe maakt het mogelijk om bij onderzoek en voorlichting op basis van gegevens over grondgebruik en veebezetting de bedrijfsomvang van bedrijven van verschillend type op vergelijkbare wijze te berekenen.

Bij de berekening van de factorkosten zijn een aantal arbitraire verdelingen noodzakelijk. Bij deze verdeling is ook rekening gehouden met de winstgevendheid van respectievelijk de gewassen en diersoorten. Door deze werkwijze geven de verhoudingen tussen de genormaliseerde factorkosten tevens een indicatie van de verhoudingen tussen de genormaliseerde factoropbrengsten (opbrengsten verminderd met de non-factorkosten). Voor de bloembollenteelt zijn in 1968 de volgende sbe-normen vastgesteld:

hyacinten per ha	75 sbe
tulpen, lelies en overige	
bolgewassen per ha	60 sbe
narcissen per ha	45 sbe
gladiolen per ha	35 sbe

Op basis van bovenstaande normen kunnen de volgende voorbeelden worden gegeven:

1. een bloembollenbedrijf in de Zuid met 2 ha tulpen, 3 ha narcissen en 2 ha hyacinten heeft een bedrijfsomvang van 360 sbe. Eenzelfde bedrijf met 2 ha irissen i.p.v. 2 ha hyacinten krijgt een kleinere bedrijfsomvang nl. 330 sbe;
2. een akkerbouw-bloembollenbedrijf in de IJsselmeerpolders met 2 ha tulpen, 3 ha aardappelen, 4 ha suikerbieten en 4 ha granen heeft een bedrijfsomvang van 173 sbe. Dit bedrijf heeft evenwel op basis van sbe-normen 69% van zijn produktieomvang gericht op bloembollenteelt, en wordt dan ook als gespecialiseerd bloembollenbedrijf getypeerd;
3. een vollegrondsgroenten-bloembollenbedrijf in West-Friesland met 1 ha tulpen, 1 ha irissen, 3 ha bloemkool en 3 ha bewaarkool heeft een bedrijfsomvang van 240 sbe. Op dit bedrijf is 50% van de produktieomvang gericht op bloembollen; het wordt dan ook als gemengd bedrijf getypeerd.

De verhouding, waarin arbeid en kapitaal per gewas of per diersoort wordt ingezet, is voortdurend aan verandering onderhevig. Over het algemeen is na 1968 o.i.v. mechanisatie en rationalisatie de benodigde hoeveelheid arbeid verminderd. De hoeveelheid kapitaal nam daarentegen toe. Het tempo waarin deze verschuivingen plaatsvonden, verschilde per gewas en per diersoort. Daarnaast veranderde voortdurend de prijs van arbeid en kapitaal. De hoeveelheids- en prijsverschuivingen wijzigden de factorkosten per gewas of per diersoort evenwel niet met eenzelfde percentage. Bijstelling van de in 1968 gestelde sbe-normen moet daarom na verloop van tijd plaatsvinden.

Een dergelijke bijstelling heeft in 1975 plaatsgevonden en resulteerde in de volgende, nieuwe sbe-normen voor bolgewassen:

hyacinten per ha	65 sbe
tulpen " "	55 sbe
narcissen " "	32 sbe
gladiolen " "	20 sbe
lelies " "	100 sbe

Bijlage 4. Aandeel van de produktiegebieden in de teelt van diverse bolgewassen, in % van het landelijke areaal per gewas

Produktiegebied	Hyacinten				Tulpen			
	1950	1959	1970	1976	1950	1959	1970	1976
Zuid	90 ¹⁾	82	76	73	50 ¹⁾	38	26	22
Noord	8	11	18	22	10	12	14	19
West-Friesland	0	1	0	0	30	35	39	37
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	0	0	0	0	0	2	9	13
Zuidwest-Nederland	0	0	0	0	1	1	3	4
Noord-Kennemerland	-	4	5	4	-	6	4	3
Overig Nederland	2	2	1	0	9	6	5	3

Produktiegebied	Narcissen				Gladiolen			
	1950	1959	1970	1976	1950	1959	1970	1976
Zuid	75 ¹⁾	61	50	44	41 ¹⁾	14	7	10
Noord	17	24	38	45	12	7	3	3
West-Friesland	1	1	1	1	38	30	6	8
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	0	0	0	1	1	4	10	12
Zuidwest-Nederland	0	0	0	1	4	29	55	51
Noord-Kennemerland	-	6	6	5	-	7	2	1
Overig Nederland	7	8	5	3	4	9	17	15

Produktiegebied	Overige bolgewassen(incl. lelies)				Lelies 2)	
	1950	1959	1970	1976	1972	1976
Zuid	45 ¹⁾	26	18	15	2	5
Noord	15	20	30	37	22	38
West-Friesland	28	31	34	32	48	38
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	0	1	2	4	7	7
Zuidwest-Nederland	1	0	2	2	1	1
Noord-Kennemerland	-	14	9	6	9	4
Overig Nederland	11	8	5	4	11	8

1) In de betreffende percentages van de Zuid is het produktieaandeel van Noord-Kennemerland inbegrepen.

2) Het areaalgegevens betreffende de lelies is pas vanaf 1972 gepubliceerd.

Bijlage 5. Aandeel van de specialisatieklassen in het aantal bedrijven met bloembollenteelt in de diverse productiegebieden

Productiegebied	Specialisatieklasse	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Zuid	tot 20%	9,1	9,3	8,4	8,5	8,8	9,3
	20 - 60%	13,7	14,6	14,7	14,5	16,6	17,0
	gr.dan 60%	77,2	76,1	76,9	77,0	74,6	73,8
Noord	tot 20%	5,0	6,3	6,1	6,1	6,4	5,6
	20 - 60%	8,3	7,4	8,5	7,2	8,4	8,6
	gr.dan 60%	86,7	86,3	85,4	86,7	85,2	85,9
West-Friesland	tot 20%	9,1	8,2	7,9	9,1	8,4	8,9
	20 - 60%	36,6	36,2	35,2	37,7	39,5	39,0
	gr.dan 60%	54,3	55,6	56,9	53,2	52,1	52,1
IJsselmeerpolders + Wieringermeer	tot 20%	12,7	11,5	12,6	13,4	11,9	9,6
	20 - 60%	48,1	47,4	45,3	48,2	50,6	55,0
	gr.dan 60%	39,2	41,1	42,1	38,4	37,5	35,4
Zuidwest-Nederland	tot 20%	23,8	22,8	21,5	21,4	21,5	.
	20 - 60%	40,6	38,0	38,2	37,1	36,1	.
	gr.dan 60%	35,6	39,2	40,3	41,5	42,4	.
Noord-Kennemerland	tot 20%	10,7	9,4	10,8	10,5	12,9	.
	20 - 60%	20,9	24,2	24,4	27,7	26,6	.
	gr.dan 60%	68,4	66,4	64,8	61,8	60,5	.

Aandeel van de produktietakken op bedrijven met minder dan 20% van de sbe aan bloembollen																				
Produktietak	Zuid				Noord				W.-Friesland				IJsselmeerp. Z.W.-Neder-land				N.-Kennemer-land			
	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975				
Bloembollen	9	9	9	9	9	12	12	12	13	13	12	10	11	9	9	9				
Bloemen onder glas	37	51	2	6	7	12	4	2	2	2	12	11	10	21	31	31				
Groenten onder glas	10	1	0	0	5	2	3	0	4	5	11	10	8	4	4	4				
Opengrondsgroenten	8	6	4	3	46	51	12	14	22	16	20	29	19	14	19	14				
Overig tuinbouw	29	25	3	2	9	4	2	2	16	12	9	6	13	10	13	10				
Akkerbouw	0	0	32	29	8	7	50	53	34	29	1	1	18	17	1	18				
Veeteelt	8	8	50	51	13	12	18	16	10	15	37	36	13	15	37	36				

Aandeel van de produktietakken op bedrijven met 20-60% van de sbe aan bloembollen																				
Produktietak	Zuid				Noord				W.-Friesland				IJsselmeerp. Z.W.-Neder-land				N.-Kamemer-land			
	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975				
Bloembollen	42	45	41	45	44	43	42	46	39	41	44	43	42	43	44	43				
Bloemen onder glas	24	29	0	2	1	2	1	0	0	1	7	13	4	6	7	13				
Groenten onder glas	6	0	0	0	1	1	0	0	1	1	5	6	2	1	5	6				
Opengrondsgroenten	6	4	12	5	34	37	13	16	20	20	25	23	22	22	25	23				
Overig tuinbouw	19	20	2	4	4	3	1	0	10	9	4	4	6	6	10	9				
Akkerbouw	0	0	14	16	8	8	32	31	25	26	0	0	16	16	0	16				
Veeteelt	4	2	31	28	7	7	11	6	5	3	15	10	9	7	15	10				

Aandeel van de produktietakken op bedrijven met 60-80% van de sbe's aan bloembollen																				
Produktietak	Zuid				Noord				W.-Friesland				IJsselmeerp. Z.W.-Neder-land				N.-Kennemer-land			
	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975	1971	1975				
Productietak	71	71	71	73	70	71	70	68	70	70	69	71	70	70	71	70				
Bloembollen	10	16	1	4	1	2	0	1	0	1	6	9	2	5	6	9				
Bloemen onder glas	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	3	1	0	4				
Groenten onder glas	3	1	12	6	20	18	10	9	12	10	14	12	14	12	14	12				
Opengrondsgroenten	9	10	2	1	1	1	0	0	4	6	3	1	3	3	3	1				
Overig tuinbouw	0	0	2	5	6	5	16	19	13	13	0	0	7	7	0	7				
Akkerbouw	2	2	13	10	2	2	4	3	1	1	4	5	3	3	4	5				
Veeteelt																				

Bron: CBS, LEI.

Bijlage 7. Bedrijfsgrootteverdeling van de op bloembollen gespecialiseerde bedrijven (= 60% en meer van de agrarische bedrijfsomvang aan bloembollen) in % van totaal

Bedrijfsgrootteklassen in sbe	1971	1972	1973	1974	1975	1976
10 - 60	39,4	37,2	34,4	32,6	30,2	27,5
60 - 120	27,6	26,0	24,6	23,2	22,8	23,1
120 - 240	20,4	22,3	23,7	23,9	25,1	24,5
240 - 480	9,2	10,5	12,3	14,1	14,7	17,0
480 en meer	3,4	4,0	5,0	6,2	7,1	7,9
Totaalaantal bedrijven	4.846	4.605	4.434	4.106	3.736	3.366

Bron: CBS, LEI.

Bijlage 8. Bedrijfsgroottesverdeling van de bedrijven met bloembollenteelt in de diverse produktiegebieden, (in % van totaal)

	Zuid		Noord		West-Fries- land		IJsselmeerp. +Wieringerm.		Zuidwest- Nederland		Noord-Ken- nemerland		Nederland	
	1971	1976	1971	1976	1971	1976	1971	1976	1971	1976	1971	1976	1971	1976
Bedrijfsgroottesklasse in sbe														
10 - 60	39	28	28	22	35	24	10	4	40	26	57	40	35	26
60 - 120	30	29	21	15	37	31	13	9	28	27	28	27	30	26
120 - 240	21	27	29	25	22	28	42	32	21	26	11	14	23	17
240 - 480	7	11	17	24	5	13	28	42	8	14	3	8	9	15
480 en meer	3	5	5	14	1	4	7	13	2	7	1	1	2	6
Totaalaantal bedrijven	1.894	1.463	878	735	2.776	1.786	424	311	1.005	568	540	381	8.410	5.932

Bron: CBS, LEI.

% sbe aan bloembollen- teelt op het bedrijf: Leeftijdsklassen	Minder dan 20%			20 tot 60%			60% en meer					
	1971		1976	1971		1976	1971		1976			
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%		
tot 25 jaar	27	2,2	14	1,6	33	1,4	24	1,4	147	3,1	51	1,6
25 - 30 jaar	92	7,5	62	7,2	141	6,1	85	5,1	432	9,1	187	5,8
30 - 35 jaar	148	12,1	86	10,0	266	11,6	169	10,2	594	12,6	342	10,7
35 - 40 jaar	129	10,5	131	15,3	244	10,6	218	13,1	565	12,0	478	14,9
40 - 45 jaar	171	14,0	111	12,9	328	14,3	216	13,0	603	12,8	470	14,7
45 - 50 jaar	161	13,1	132	15,4	331	14,4	270	16,3	562	11,9	496	15,5
50 - 55 jaar	153	12,5	104	12,1	333	14,5	257	15,5	496	10,5	388	12,1
55 - 60 jaar	158	12,9	105	12,2	279	12,1	196	11,8	516	10,9	343	10,7
60 - 65 jaar	115	9,4	70	8,2	207	9,0	150	9,0	431	9,1	269	8,4
65 jaar en ouder	71	5,8	43	5,0	135	5,9	73	4,4	376	8,0	179	5,6
Totaalaantal be- drijfshoofden	1.225		858		2.297		1.658		4.722		3.203	
Aantal N.V.'s of B.V.'s	30		27		11		23		125		163	
Totaalaantal bedrijven	1.255		885		2.308		1.681		4.847		3.366	

1) Op een bedrijf met meer ondernemers is de oudste ondernemer in de verdeling opgenomen.

Bron: CBS, LEI.